

ГРОШІ ТА (МОВНА) ПОЛІТИКА

ВІЗУАЛЬНА КОНСТРУКЦІЯ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ НА БАНКНОТАХ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОГО ЗАКАРПАТТЯ

Протягом двадцятого століття територія сучасного Закарпаття належало до кількох різних держав: до Австро-Угорської монархії, до Чехословаччини, до Угорського Королівства, до Радянського Союзу і нарешті до України. У даній публікації ми вивчили, які мови були представлені в написах різних серій банкнот, виданих протягом 20-го століття, які були в обігу на території сучасного Закарпаття. Виявлено, що багатомовні банкноти використовувалися в Австро-Угорській імперії, Чехословаччині, Угорському Королівстві та Радянському Союзу. Лише валюта незалежної України є одномовною. Навіть держави, які видають багатомовні банкноти, гарантують, що мова домінуючої нації повинна бути в найвищій позиції. У нашому дослідженні ми дійшли висновку, що в діахронічному аналізі мовного ландшафту можна відслідковувати не тільки мовну політику сусідніх держав, але й мовну політику різних послідовних держав.

ISBN 978-615-80914-2-8

БЕРЕГСАСІ АНІКО
ЧЕРНИЧКО СТЕПАН

БЕРЕГСАСІ АНІКО ТА ЧЕРНИЧКО СТЕПАН

ГРОШІ ТА (МОВНА) ПОЛІТИКА

**ВІЗУАЛЬНА КОНСТРУКЦІЯ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ НА БАНКНОТАХ
НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОГО ЗАКАРПАТТЯ**

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Науково-дослідний центр ім. А. Годинки

БЕРЕГСАСІ АНІКО ТА ЧЕРНИЧКО СТЕПАН

ГРОШІ ТА (МОВНА) ПОЛІТИКА

**ВІЗУАЛЬНА КОНСТРУКЦІЯ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ НА БАНКНОТАХ
НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОГО ЗАКАРПАТТЯ**

TERMINI EGYESÜLET
TÖRÖKBÁLINT, 2020

Протягом двадцятого століття територія сучасного Закарпаття належало до кількох різних держав: до Австро-Угорської монархії, до Чехословаччини, до Угорського Королівства, до Радянського Союзу і нарешті до України. У даній публікації ми вивчили, які мови були представлені в написах різних серій банкнот, виданих протягом 20-го століття, які були в обігу на території сучасного Закарпаття. Виявлено, що багатомовні банкноти використовувалися в Австро-Угорській імперії, Чехословаччині, Угорському Королівстві та Радянському Союзі. Лише валюта незалежної України є одномовною. Навіть держави, які видають багатомовні банкноти, гарантують, що мова домінуючої нації повинна бути в найвищій позиції. У нашому дослідженні ми дійшли висновку, що в діяхронічному аналізі мовного ландшафту можна відслідковувати не тільки мовну політику сусідніх держав, але й мовну політику різних послідовних держав.

Рецензенти:

- Чілла Фединець**, доктор філософії – Інститут досліджень меншин Центру суспільних наук Угорської академії наук (Будапешт, Угорщина).
Оршоля Надор, доктор філософії – Університет ім. Я. Коменського (Братіслава, Словаччина) і Університет ім. Г. Каролі (Будапешт, Угорщина).
Сільвія Сотак, доктор філософії – Лінгвістичний науково-дослідний центр ім. Ш. Імре (Оберварт, Австрія).
Юрій Чотарі, доктор філософії – Закарпатський угорський інститут ім. Ф. Ракоці II (Берегово, Україна).

A kiadvány megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia támogatja.

Borítóterv: Dobos Sándor

© Автори / Szerzők, 2020

© Науково-дослідний центр ім. А. Годинки Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II, 2020 / II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont

ISBN 978-615-80914-2-8

ЗМІСТ

Вступ: мовна політика, мовний ландшафт	7
Методика дослідження	16
Закарпаття як об'єкт для досліджень	19
Банкноти дуалістичної монархії	21
Чехословацька крона	34
Угорський пенге	46
Радянський карбованець (рубль)	54
Національна валюта незалежної України	66
Квантитативний аналіз	71
Квалітативний аналіз: ієрархічні відносини мовних ідеологій та мов	75
Огляд: практика держав- правонаступниць	83
Підсумки	94
Дискусія	98
Висновки	105
Використана література	107

ВСТУП: МОВНА ПОЛІТИКА, МОВНИЙ ЛАНДШАФТ

Дослідження, присвячені мовному ландшафту (англійською: Linguistic Landscape), спрямовані насамперед на вивчення того, як проявляється мова в громадських місцях, у публічному просторі (Gorter 2006b, 2017). Першу хвилю досліджень мовного ландшафту започаткувала праця «*Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study*» (Landry–Bourhis 1997). Її автори, використовуючи переважно квантитативну методику, зосередилися насамперед на тому, що Шогами і Бен-Рафаель характеризують так: дослідження мовного ландшафту не що інше, ніж «тлумачення присутності, представництва та значенням мов, які з'являються в публічному просторі» (Shohamy–Ben-Rafael 2015: 1). З метою усунення недоліків початкових досліджень мовного ландшафту Яворські та Турлоу ввели поняття семіотичного ландшафту (Jaworski–Thurlow 2010) і замість квантитативного аналізу акцентували на ширшому семіотичному аналізі знаків, що знаходяться в публічному просторі (Pennycook 2017: 270).

Теоретичні питання, пов'язані з вивченням мовного ландшафту, розглянуто в багатьох узагальнюючих працях, тому утримаємося від детального роз'яснення поняття «мовний ландшафт», з'ясування історії дослідження теми та дилеми про методологію (про це детально дивись, наприклад, у праці Gorter 2006b; короткий виклад загальних розробок у галузі дослідження мовного ландшафту пропонується, наприклад, у публікаціях: Backhaus 2007, Gorter 2013, Shohamy 2012, тощо). Однак зазначимо, що вже перші дослідження в цій сфері визначили дві базові функції написів, що з'являються в публічному просторі: комунікативну та символічну.

Із комунікативною функцією все просто: щось пишуть для того, щоб доносити до людей інформацію. У випадку написів, що виконують винятково комунікативну функцію, доцільно, щоб ті, що є авторами таблиць і написів, подавали інформацію тією мовою (чи мовами), якою (чи якими) вона може бути донесена цільовій аудиторії.

Мета символічних написів значно глибша, ніж просто донесення інформації до читачів. Символічні написи, крім базової інформації, містять певний додатковий підтекст. Символічна функція отримала значно більшу, ніж у попередні епохи, роль у добу поширення європейського національного романтизму та ідеї національної держави. Із того часу в Європі поступово поширювалася практика, коли мова панівної державотворчої нації відображалася в публічних написах не тільки офіційного чи комерційного характеру, але й у громадській та частково навіть у церковній сфері. Таким чином, у публічних написах не завжди з'являлася та мова, яку найкраще розуміли оточуючі, а та, якій привласнювали символічні функції. У цьому дослідженні спробуємо розглянути і проаналізувати мовний ландшафт саме з точки зору символічної функції.

У міжнародній фаховій літературі поступово розширюється тематика досліджень, присвячених мовному ландшафту, тож постійно набуває нових тлумачень і саме поняття.¹ Сьогодні його частиною стала мова документів, офіційних бланків, візитних карток, так само, як, наприклад, етикетки на товарах (Backhaus 2006, Laihonon 2012: 27–28, 2015a, 2015b, Shohamy–Waksman 2009, Shohamy–Gorter 2009: 1–2 тощо).

Мовний ландшафт, що став базовим поняттям порівняно нового напрямку досліджень, багато хто трактує як віддзеркалення мовної політики, своєрідне її

¹ Упродовж останнього десятиліття дослідження по темі мовного ландшафту значно зросли, дивись, наприклад, більше 700 записів у онлайн-бібліотеці мовного ландшафту: www.zotero.org/groups/-linguistic-landscape-bibliography.

публічне вираження (Shohamy 2006: 112, 2015; Spolsky 2004: 5). Шогами (2006) зображує мовний ландшафт як арену боротьби за владу, контроль, національну ідентичність і самовираження (Shohamy 2006). Як відзначає, наприклад, Дел Негро, «мовний ландшафт робить мовну політику одразу видимою» (Dal Negro 2009: 206). Це насамперед є наслідком того, що мови, які з'являються в мовному ландшафті, виконують символічну функцію. Тому науковці аналізують соціальне та культурне розміщення знаків у мовному ландшафті і прагнуть описати соціальний зміст матеріального розміщення знаків і дискурсів (Scollon–Scollon 2003).

Те, які мови і як можуть з'являтися чи з'являються в мовному ландшафті в широкому його розумінні, відображає цілі мовної політики певної держави, а також дає інформацію про мовну ідеологію та позицію влади. Аналіз певних сегментів мовного ландшафту дає можливість розкрити, якою бачає показати владна еліта свою мовну політику. Вивчення окремих елементів мовного ландшафту допомагає зрозуміти ті мовні ідеології, які політикум, що їх формує, має намір спрямувати назовні (Kroskrity 2000, Blommaert 2006: 244).

«Мови самі по собі не є ні природними, ні нейтральними. Їх вивчення у взаємозв'язках з історією, політикою та економікою є необхідною умовою кращого розуміння світу, у якому живемо, включно з Центральною Європою», – писав Камуселла (Kamusella 2015: 101). Аналіз мовного ландшафту є одним із важливих методів дослідження символічної функції мови та розуміння її як засобу формування ідентичності. Завдяки вивченню мовного ландшафту можна краще пізнати цілі і прагнення мовної політики, розкрити ідеології, що приховалися за мовною політикою (Shohamy 2015). Сподіваємося, що ця праця буде корисною для кращого розуміння мовних і мовнополітичних процесів, допоможе з'ясувати відносини між мовою та політикою і забезпечить ширше бачення конфліктів на мовній основі. Отже, ми виходимо з того твердження, що мови, які

з'являються в мовному ландшафті, поруч із комунікативною функцією мають і символічне значення. Маємо намір показати, що вивчення мовного ландшафту може стати хорошим доповненням до класичних мовознавчих досліджень. Уважаємо, що поруч із традиційними методиками соціолінгвістики і мовної політики аналіз мовного ландшафту може бути корисним при характеристиці динамічних і непередбачуваних суспільних, політичних і мовних процесів (дивись: Blommaert 2013: 8, Gorter–Marten–Van Mensel 2019).

Згідно із визначенням Бохманна, мовна політика – «це регулювання практики комунікації суспільства такою групою, яка має мовну та культурну гегемонію або намагається її досягти. (...) Мовна політика, як і будь-який інший різновид політики, (...) підпорядкована інтересам певних груп, прошарків, класів» (Bochmann 1999: 26–31).

Науковець Мей вважає, що до досліджень мовної політики слід залучати суспільно-історичні та суспільно-політичні підходи, адже мову і так занадто часто вивчали і зараз досліджують відокремлено від суспільних, політичних й історичних відносин. «Цей діахронічний мовознавчий, аполітичний підхід був однією з характерних особливостей соціолінгвістики», – говорить Мей і додає: «Доцільно, щоб до вивчення будь-якого елемента мовної політики або її практик було залучено ширші суспільні та політичні обставини, а особливо історичні передумови, які призвели до їх виникнення» (May 2006: 255–256).

Як вважає Спольські, при характеристиці мовної спільноти необхідно розглянути три компоненти мовної політики:

1) мовна практика (звичні моделі вибору мови з наявного мовного репертуару);

2) мовні вірування та ідеології (пов'язані з мовою та її вживанням міфи, аттітуди);

3) конкретні зусилля з планування мови або менеджменту мови, спрямовані на зміну мовної практики (Spolsky 2004: 5, 2012: 5).

На думку Шогами, мовний ландшафт виконує роль посередника між рівнями мовної політики (Shohamy 2006: 110–111). Верхній рівень творять мовні ідеології, а в мовному ландшафті знаходять конкретне втілення (форму) ідеології мов, які знаходяться при владі. При цьому мовний ландшафт впливає на щоденне мововживання, на мовну поведінку і на думки про мову або мови. Крім цього, мовний ландшафт може стати ареною ідеологічної боротьби (тобто мовний ландшафт може впливати й на ідеологію). Написи приватних осіб і (наскільки це дозволяє законодавство) підприємців можуть дотримуватися інших ідеологій, ніж офіційне візуальне мововживання. Так само графіті можуть порушувати правила, або активісти можуть встановлювати альтернативні знаки чи тексти, зафарбовувати чи перефарбовувати написи.

Аналізуючи мовний ландшафт, ми виходимо з того, що його елементи можуть пояснити такі фактори (дивись: Ben-Rafael et al. 2010):

- 1) владні відносини;
- 2) комунікативні цілі;
- 3) намір самовираження;
- 4) вираження колективної ідентичності.

Кожен елемент цієї моделі відображається в наших дослідженнях, однак іноді можуть бути одночасно різні пояснення намірів авторів чи замовників написів або їх тлумачень читачами (реципієнтами).

За спостереженням Павленко, дослідження мовного ландшафту сприяє кращому виявленню відносин мови й ідентичності, розкриттю мовних ідеологій (Pavlenko 2009: 247–248). Науковець вказує, що в дослідженнях мовного ландшафту домінують синхронні підходи, які сконцентровані на одному моменті, тому імпліцитно розглядають публічний простір як статичний (Pavlenko 2009: 253). Однак дослідниця розглядає мовний ландшафт не як явище «тут і зараз», а як діахронне та динамічне. Вона тлумачить мовний ландшафт як процес, взаємозв'язаний з іншими мовними практиками, а також

розглядає елементи мовного ландшафту як учасників суспільних і мовних змін (дивись, наприклад: Pavlenko 2009, 2015). Інші дослідники мовного ландшафту вважають, що «зміна в публічній сфері може бути наслідком зміни у мовній політиці» (Gorter–Marten–Van Mensel 2019: 482). На відміну від синхронних досліджень, мовний ландшафт може стати інструментом для дослідження того, як мовні ідеології розвиваються з часом (Gorter–Marten–Van Mensel 2019: 499).

Упорядники міжнародного видання «*Minority Languages in the Linguistic Landscape*» висловили в передмові сподівання, що дослідження мовного ландшафту сприятиме кращому розумінню мов меншин, а також «боротьбі їх мовців зі структурними недоліками, зрештою зверне увагу на розширення можливостей національних меншин і виживання мови» (Marten et al. 2012: 1–2). Упорядники збірника поділяють думку Едвардса (Edwards 2010), який вважає, що наявність мов меншин у мовному ландшафті свідчить про їх статус у суспільстві. Саме тому вони цитують пункт 1 статті 50 *Загальної декларації мовних прав*: «Кожна мовна спільнота має право, щоб її мова виразно була присутня в оголошеннях, зовнішніх написах, на дорожніх знаках та всіх інших позначеннях, які можна бачити в країні»². У нашому дослідженні також виходимо з того, що право присутності мов у мовному ландшафті є важливим.

Ми дотримуємося насамперед тих наукових течій, які шукають пояснення особливостей мовного ландшафту в мовних ідеологіях (Jaworski–Thurlow 2010). Щодо написів дослідження мовних ідеологій спрямоване на вивчення того, які позамовні зв'язки та значення вкладають або припускають ті, що встановлюють табло, та їх читачі при виборі мови, семіотичних властивостей написів чи їх розміщення.

² Universal Declaration of Linguistic Rights (Загальна декларація мовних прав).

http://www.culturalrights.net/descargas/drets_culturals389.pdf

Ферклау слушно зауважує, що «ідеології тісно пов'язані з владою» й «ідеології тісно пов'язані з мовами» (Fairclough 2001: 2); а також «ідеології живуть у текстах» (Fairclough 1995: 71). Нижче – виходячи з положень праці «*The visual construction of language hierarchy: The case of banknotes, coins and stamps*» (дивись: Sebba 2013) – ми розглядаємо банкноти як елемент мовного ландшафту (Beregszászi–Cserniczkó 2016, Cserniczkó–Beregszászi 2019). Хоча в XXI столітті обсяги та значення готівкового обігу поступово зменшуються, однак кожна держава надавала зображенням на паперових грошах символічного значення, тож ми також розглядаємо їх під таким кутом зору. Поряд із портретами історичних діячів, зображеннями, що стосуються культури та історичного минулого певної нації, присутність (чи відсутність) на банкнотах мов також є елементом символічної політики та частиною виявлення мовної політики певної держави (Raento et al. 2004: 930, Sebba 2013).

Випуск банкнот суворо регулюється державою, при цьому контролюється не тільки форма, колір, декоративні елементи, номінали та елементи захисту банкнот, але й символи та мови, які на них з'являються (Humans 2005). Мови на банкнотах «завжди будуть продуктом домінуючих мовних ідеологій», – пише Шебба (Sebba 2013: 104). Яворські і Турлов аналізують елементи мовного ландшафту крізь призму мовних ідеологій (Jaworski–Thurlow 2010: 11). Вважаємо, що аналіз присутності чи відсутності мов на банкнотах відкриває можливість з'ясувати картину, яку влада бажає транслювати про себе вітчизняній та міжнародній громадській думці (Veselkova–Horváth 2011: 237).

Проте необхідно зазначити: зображення, яке бажають нам транслювати, не обов'язково розкриває справжні цілі мовної політики, адже трансльована загалу картинка не завжди збігається з реальними політичними мотиваціями, що залишаються прихованими (Shohamy 2006: 54). «Реальна» політика може суперечити «декларованій», хоча формальна документація у сфері

мовної політики, безперечно, є частиною процесу, спрямованого на створення *«реальної»* ситуації (Puzey 2012: 128). Саме тому аналізуємо паперові гроші як одну з можливих форм виявлення мовної політики та мовної ідеології.

У цьому дослідженні здійснено спробу – на основі доступних для нас джерел – у межах теорії мовної політики розглянути мовний ландшафт території сучасного Закарпаття з чітко визначеної оригінальної точки зору. Простежимо, які мови протягом останніх ста років з'являлися на паперових грошах, що були в обігу на території сучасного Закарпаття. У ході аналізу не сприйматимемо без критики ні панівну в Європі ще з XVIII століття ідеологію *«одна нація – одна держава – одна мова»*, ні різні міфи та уявлення, що її супроводжують³. У дослідженні розглянемо місце мов, що використовуються на Закарпатті, у штучно створеній владною елітою формулі *«добрий, корисний, цінний»* проти *«поганий, некорисний, нецінний»*. Таким чином, ця публікація розглядає мовний ландшафт у контексті мовної політики, зосереджуючи увагу на конкретному явищі (мова на грошових одиницях).

У цьому дослідженні аналіз мовного ландшафту розглядаємо як динамічно змінний процес та використовуємо відповідний підхід для виявлення і тлумачення тих мовних ідеологій, які стоять за кулісами рішень і дій мовної політики. Отже, наша мета – не повний і всебічний опис мовного ландшафту регіону, а шляхом аналізу його конкретного аспекту наблизитися до розуміння мовних і мовнополітичних процесів регіону, що зараз називається Закарпаттям, та показати, як це все виявляється у певній сфері мовного ландшафту.

³ Наприклад, ми не можемо погодитися з тими ненауковими і ніколи не підтвердженими міфами та уявленнями, згідно з якими багатомовність є «загрозою» для єдності та стабільності держави» чи що відмова від мов національних меншин сприятиме суспільній мобільності або що мови меншин менш цінні, ніж офіційна мова держави (Дивись: Ricento 2006, Gal 2018).

Ґрунтуючись на досягненнях доробку науковців різних країн, ми представимо короткий період з історії мовної політики Закарпаття (з 1900 року до наших днів) з конкретно визначеного підходу (якими мовами зображені написи на банкнотах). Наша мета також показати: мовнополітичні процеси можна аналізувати й тлумачити так, щоб відійти від образливого наративу, що зображує одну спільноту як жертву, а другу – як репресивну.

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мовний ландшафт став об'єктом наукового вивчення нещодавно, тож методика його дослідження ще тільки формується (Gorter 2006b: 3, 2017, Tufi-Blackwood 2010). На це вказує й те, що ні в численних збірниках, присвячених цій темі (наприклад, Backhaus 2007, Blackwood et al. eds. 2016, Gorter ed. 2006, Gorter et al. eds. 2012, Jaworski-Thurlow eds. 2010, Mark et al. eds. 2011, Rubdy-Ben Said ed. 2015, Shohamy-Gorter eds. 2009 тощо), ні в журналі⁴ «*Linguistic Landscape: An International Journal*» не викристалізувався такий методичний підхід, дотримання якого стало б загальноприйнятним та очікуваним для дослідників цієї сфери. «Якщо відсутність загального теоретичного обґрунтування в дослідженні LL іноді висвітлювалася для критики (див., наприклад, Jaworski і Thurlow 2010), калейдоскопічний характер дослідження LL⁵ повинен, на нашу думку, розглядатися як актив в цьому сенсі, оскільки він залишає підставу для теоретичне перехресне збагачення, а також реалізація (поєднання) різних типів методології» – пишуть відомі дослідники мовного ландшафту (Gorter-Marten-Van Mensel 2019: 483).

Однак існують методичні рекомендації та принципи, які ми також взяли до уваги в нашому дослідженні. Наприклад, на переконання укладачів збірника «*Minority Languages in the Linguistic Landscape*», у дослідженнях мовного ландшафту необхідно комбінувати критерії квантитативного та квалітативного аналізу (Marten et al. 2012: 3). Павленко звертає увагу, що до мовного ландшафту можна і потрібно застосовувати не

⁴ Журнал «*Linguistic Landscape: An International Journal*» видає Джон Бенджамін (<https://benjamins.com/catalog/ll>). Журнал виходить з 2015 року.

⁵ LL = Linguistic Landscape, тобто – мовний ландшафт.

тільки синхронний підхід (Pavlenko 2009). Дослідниця наголошує на необхідності аналізувати мовний ландшафт як постійно змінне, динамічне явище (Pavlenko 2015; дивись також Backhaus 2005). Пеннікук стверджує, що для тлумачення мовної політики потрібно розкрити і зрозуміти історичний контекст (Pennycook 2000: 59). Гортер, розглядаючи методику дослідження мовного ландшафту, акцентує на міждисциплінарних підходах (Gorter 2006a: 86). Науковець відзначає, що історичний підхід при вивченні мовного ландшафту не дуже поширений, але може застосовуватися як техніка аналізу (Gorter 2006a: 88), при цьому наголошуючи на необхідності якомога точніше визначити предмет та об'єкт аналізу, з'ясувати обставини дослідження (Gorter 2006b: 1–6).

Подібну точку зору поділяє й Грін, заявляючи, що діяльність, спрямована на вирішення мовних проблем, а також мовна політика – це речі, які належать не тільки до компетенції мовознавства, їх вивчення має бути міждисциплінарним (Grin 2003: 3–4).

Застосовуючи вказані вище підходи, у цій публікації ми проаналізуємо в межах конкретного географічного регіону (тобто території сучасного Закарпаття) банкноти, що використовувалися з 1900 року до наших днів. Паперові гроші розглядаємо як елемент мовного ландшафту, а розміщені на них написи (мови) піддамо квантитативному та квалітативному аналізу, розглянемо їх розташування, взаємовідносини. Ми покажемо, що поняття «мовний ландшафт» – це не тільки аналіз вивісок у громадських місцях, його можна трактувати та досліджувати різними способами. Вважаємо, що частиною все ширше трактованого мовного ландшафту може бути й аналіз мов, які використовуються на грошових одиницях. Погоджуючись із багатьма дослідниками цієї теми, відзначимо, що історичний підхід до аналізу мовного ландшафту сприяє з'ясуванню аспектів мовної політики та мовної ідеології не тільки держав, що є сусідніми в просторі, але й країн, що змінюють одна одну

в часі (дивись, наприклад: Backhaus 2005 і Pavlenko 2009, 2015). При цьому замість квантитативного методу, на якому довгий час акцентували в дослідженнях мовного ландшафту, ми віддаємо перевагу квалітативному аналізу (Blommaert–Maly 2014) та зосередимося на розкритті семіотичних характеристик окремих банкнот.

ЗАКАРПАТТЯ ЯК ОБ'ЄКТ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕНЬ

Закарпаття є простором, що чудово підходить для вивчення «картинки», яку центральна влада транслює про свою мовну політику та мовну ідеологію. Адже на території сучасної Закарпатської області поруч проживають представники різних етносів та мов (Kocsis–Tátraí eds. 2015), а сам регіон у ХХ столітті неодноразово входив до складу різних держав (Вегеш–Фединець ред. 2010, Левенець та інші ред. 2008, Fedinac–Vehes eds. 2010, Csernicskó–Ferenc 2014, Csernicskó–Laihonen 2016; дивись таблицю №1). У науковій літературі навіть відомий анекдот про закарпатця, який жив у різних країнах, ніколи не виїжджаючи із рідного села (дивись, наприклад: Batt 2002: 155).

Після зміни державної приналежності змінювалися не тільки державні кордони: іншою ставала столиця, змінювалася й офіційна мова (Csernicskó 2013). Ба більше: для місцевого населення, що залишалося на рідній землі, зміна державності – після короткого перехідного періоду – завжди супроводжувалася зміною грошової одиниці. Тож закарпатець зі згаданого анекдоту міг розраховуватися кронами Австро-Угорської Монархії, кронами Чехословацької Республіки, пенге Угорського Королівства, карбованцями Союзу Радянських Соціалістичних Республік і, зрештою, гривнями України (Beregszászi–Csernicskó 2016, Csernicskó–Beregszászi 2019). Ми спробуємо проаналізувати, що «розкажуть» ці банкноти про символічну мовну політику, мовні ідеології названих держав.

Таблиця №1. Державна приналежність території сучасного Закарпаття в ХХ столітті

Державна приналежність	Період	Назва регіону	Статус регіону
Угорське Королівство у складі Австро-Угорської монархії	1867–1918	Унг, Берег, Угоча, Марамарош комітати	Не має окремих адміністративний статус.
Чехословацька Республіка	1919–1938	Підкарпатська Русь	Теоретично має автономний статус.
Угорське Королівство	1939–1944	Підкарпатська територія	Тимчасовий період адміністративного управління (особовий статус).
СРСР	1946–1991	Закарпатська область	Область Української РСР у складі СРСР.
Україна	від 1991 р.	Закарпатська область	Область у складі України.

Щодо мовного ландшафту Закарпаття немає багато наукових досліджень. Окрім монографічного аналізу теми в кандидатській дисертації (Белей 2012б), ми маємо лише один збірник (Cserniczkó 2019) та окремі статті по темі (наприклад, Белей 2012а, Тарканій 2011, Черничко 2014, Beregszászi 2005, Cserniczkó 2015, 2016а, 2016б, Hires-László 2015, 2019, Karmacsi 2014, 2017, Laihonen-Cserniczkó 2017, Tóth 2014а, 2014б, 2016, 2017). Наша робота є аналізом мовного ландшафту нашого краю з оригінальної точки зору – через мови, які видимі на паперових грошах (Beregszászi-Cserniczkó 2016, Cserniczkó-Beregszászi 2019).

БАНКНОТИ ДУАЛІСТИЧНОЇ МОНАРХІЇ

Австро-Угорська Монархія, очолювана династією Габсбургів, утворилася 1867 року внаслідок «компромісної» угоди, укладеної між Австрійською Імперією та Угорським Королівством. Починаючи з 1900 року, Імператорський та королівський (німецькою: *k. und k.* («*kaiserlich und königlich*») або угорською: *cs. és kir.* («*császári és királyi*») австрійсько-угорський банк (німецькою: *Oesterreichisch-Ungarische Bank*, угорською: *Osztrák–Magyar Bank*) випускав банкноти, які друкувались у віденській друкарні. З того часу з'явилося кілька варіантів австрійсько-угорської крони різних номіналів, однак для кожної серії характерною була багатомовність (Orosz ed. 2012: 16; Фото № 1–8).

Відповідно до концепції дуалізму на одній стороні банкнот домінувала німецька, а на іншій – угорська мова. На лицьовій стороні поряд із найважливішою інформацією (наприклад, назва фінансової установи, відповідальної за випуск, або попередження про заборону підробки крон), що подавалася тільки німецькою мовою, номінал купюри наводився і мовами інших націй Австро-Угорської Монархії. Зворотна сторона була суто одномовною – угорською. Тож на банкноті номінал вказувався загалом десятима мовами: німецькою, чеською, хорватською, польською, італійською, румунською, сербською, словенською і також і руською або українською (фото 1), а на звороті – угорською (фото 2).

Фото 1. Лицьова «австрійська» сторона банкноти Австро-Угорської Монархії номіналом 100 крон, що перебувала в обігу протягом 1910–1918 років

Багатомовні австро-угорські гроші є прикладом того, що монархія не була національною державою (Brubaker 2006, 2011). Мови двох націй, що стали державотворчими в багатонаціональній дуалістичній імперії, отримали більшу роль, однак мови інших націй також були використані в такому символічному засобі, як банкноти, що випускаються центральною владою.

Спробуємо знайти відповідь, чому саме чеська, хорватська (і сербська), польська, італійська, румунська, словенська і українська (руська) мови були використані на банкнотах поруч з німецькою. Пояснення просте: Австрійську Імперію як складову Монархії на межі ХІХ – ХХ століть утворювали 15 великих адміністративних одиниць, а на грошову одиницю потрапили найважливіші мови цих утворень чи держав (Таблиця №2).

Яскраво підтверджує різницю між двома складовими частинами державного утворення те, що тільки «австрійська» сторона банкноти була багатомовною. На зворотній частині грошей була присутня тільки найважливіша – угорська мова, яка виступила символом угорської національної ідеї в багатонаціональному Угорському Королівстві. Зворотна сторона банкнот залишалася одномовною попри те, що тогочасна Угорщина була багатонаціональною та багатомовною державою, де угорськомовне населення утворило слабку більшість тільки на початку ХХ століття, але навіть тоді частка населення з іншою рідною мовою була значною (Таблиця №3).

Таблиця №2. Землі австрійської корони, їх населення за рідною мовою станом на 1910 рік

Землі	Населення (1910)	Найчисленніша мовна група	Частка, %	Друга найбільша мовна група	Частка, %
Королівство Чехія (Богемія)	6 769 000	чехи	63,2	німці	36,8
Королівство Далмація	646 000	хорвати	96,2		
Королівство Галичини і Володимирії	8 025 000	поляки	58,6	українці	40,2
Ерцгерцогство Нижня Австрія	3 532 000	німці	95,9		
Ерцгерцогство Верхня Австрія	853 000	німці	99,7		
Герцогство Буковина	800 000	українці	38,4	румунни	34,4
Герцогство Каринтія	396 000	німці	78,6	словенці	21,2
Герцогство Крайна	526 000	словенці	94,4		
Герцогство Зальцбург	215 000	німці	99,7		
Герцогство Верхня і Нижня Сілезія	757 000	німці	43,9	поляки	31,7
Герцогство Штирія	1 444 000	німці	70,5	словенці	29,4
Маркграфство Моравія	2 622 000	чехи	71,8	німці	27,6
Княжий округ Тіроль	946 000	німці	57,3	італійці	42,1
Австрійське Примор'я	895 000	словенці	37,3	італійці	34,5
Земля Форальберг	145 000	німці	95,4		

Фото 2. Зворотна «угорська» сторона банкноти Австро-Угорської Монархії номіналом 100 крон, що перебувала в обігу протягом 1910–1918 років.

Таблиця №3. Склад населення Угорського Королівства за рідною мовою на підставі даних переписів епохи дуалізму (без Хорватської Славонії)

Рідна мова	1880 р.		1890 р.	
	осіб	%	осіб	%
Угорська	6165455	44,8	7356874	48,6
Німецька	1799232	13,1	1988589	13,1
Словацька	1790485	13,0	1896641	12,5
Румунська	2323794	16,9	2589066	17,1
Руська	342354	2,5	379782	2,5
Хорватська, сербська	613394	4,5	678747	4,5
Інша	714889	5,2	243795	1,6
Всього	13749603	100	15133494	100

Таблиця №3. Склад населення Угорського Королівства за рідною мовою на підставі даних переписів епохи дуалізму (без Хорватської Славонії)

Продовження

Рідна мова	1900 р.		1910 р.	
	осіб	%	осіб	%
Угорська	8651520	51,4	9944627	54,4
Німецька	1999060	11,9	1903357	10,4
Словацька	2002165	11,9	1946357	10,7
Румунська	2798559	16,6	2948186	16,1
Руська	424774	2,5	464270	2,5
Хорватська, сербська	629169	3,7	656324	3,6
Інша	333008	2,0	401412	2,3
Всього	16838255	100	18264533	100

Джерело: Romsics (2010: 49), Népszámlálási Digitális Adattár – Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára
https://library.hungaricana.hu/hu/collection/kozponti_statisztikai_hivatal_nepszamlatasi_digitalis_adattar/

Фото 3. Лицьова «австрійська» сторона банкноти Австро-Угорської Монархії номіналом 20 крон, що перебувала в обігу протягом від 1913 року.

Фото 4. Зворотна «угорська» сторона банкноти Австро-Угорської Монархії номіналом 50 крон, що перебувала в обігу протягом від 1913 року.

На початку ХХ століття територія сучасного Закарпаття не становила ні географічну, ні адміністративну одиницю. Більшість населення регіону вже тоді складали українці/русини (Kocsis–Tátraí eds. 2015). Однак українська/руська мова була використана на лицьовій стороні банкноти не через це, а завдяки українському населенню Галичини й Буковини, що входили до складу Австрії. Схожа ситуація з румунською та сербською мовами: обидві наявні тільки на «австрійській» стороні банкноти завдяки румунському населенню Буковини та сербському на Балканах. А ось словацька мова через прагнення Угорського Королівства надати угорській мові провідну роль порівняно з мовами інших національностей країни (Gyurgyák 2007) на банкнотах монархії була відсутня, оскільки словаків в австрійській частині імперії практично не було. Частка осіб, що спілкувалася словацькою мовою в Угорщині, становила на 1900 рік 12% від загальної кількості населення, а в 1910 році – приблизно 11% (Таблиця №3). Отже, попри те, що багатонаціональне Угорське Королівство Законом №XLIV «Про рівноправність національностей» від 1868 р. уможливило використання мов меншин на рівні громад (Nagy 2015: 235–239, 2017, Черничко–Фединець 2014: 21–57), однак ці мови не потрапили на спільні банкноти поруч з угорською.

Кордони між адміністративними одиницями в межах Австро-Угорської Монархії часто мали важливе з точки зору мовної політики значення (Moser 2016: 126, Fedinec–Cserniczkó 2019). Якщо на території імперії застосовувалася доволі ліберальна мовна політика (яка, наприклад, дозволяла використання чеської поряд з німецькою як офіційної мови на території Чехії та Моравії, а також дозволяла навчання руською/українською мовою в Галичині, а словенською в Крайні), то в тій половині монархії, що належала угорській короні, більш значну мовну самостійність отримала тільки Хорватська Славонія (Kamusella 2009: 49–50). Відмінність моделей

мовної політики двох частин дуалістичної монархії добре ілюструє приклад спільних паперових грошей.

Фото 5. Лицьова «австрійська» сторона банкноти Австро-Угорської Монархії номіналом 50 крон, що перебувала в обігу протягом від 1902 року.

Фото 6. Зворотна «угорська» сторона банкноти Австро-Угорської Монархії номіналом 50 крон, що перебувала в обігу протягом від 1902 року.

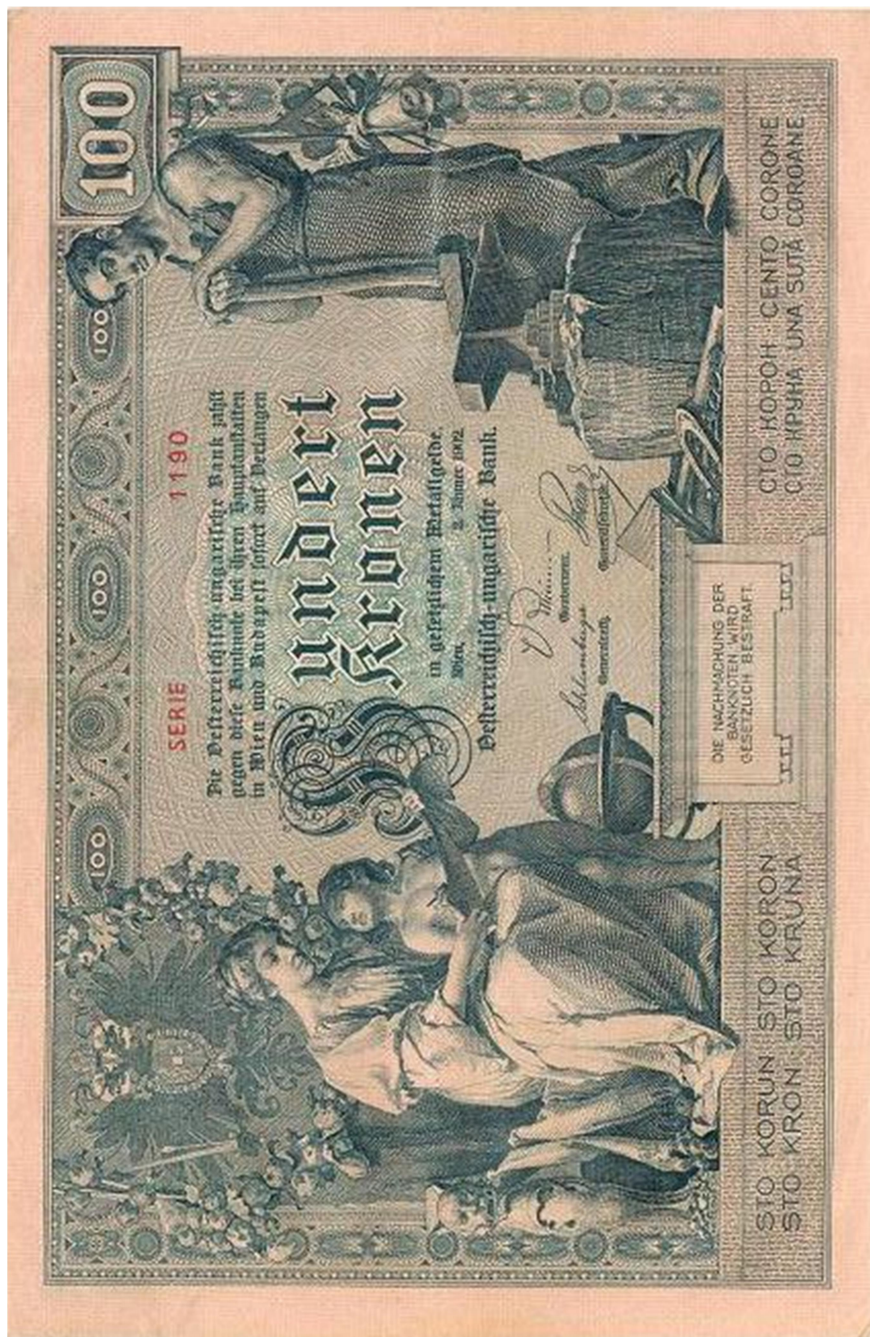

Фото 7. Лицьова «австрійська» сторона банкноти Австро-Угорської Монархії номіналом 100 крон, що перебувала в обігу протягом 1902–1910 років.

Фото 8. Зворотна «угорська» сторона банкноти Австро-Угорської Монархії номіналом 100 крон, що перебувала в обігу протягом 1902–1910 років.

ЧЕХОСЛОВАЦЬКА КРОНА

Після Першої світової війни була створена власна грошова одиниця першої Чехословацької Республіки. Запроваджена 10 квітня 1919 року крона замінила крону Австро-Угорської Монархії. Лицьова частина нової крони, випущеної *ще до* прийняття Конституції Чехословацької Республіки та Закону «Про мови», була одномовною – чеською (фото 9 та 11).

Відповідно до §18 Закону №347/1920, ухваленого 14 квітня 1920 року, номінал паперових грошей на зворотній стороні крони вказувався двома мовами – чеською та словацькою. Однак текст чеською мовою мав домінантне розташування: він знаходився у верхній частині банкноти, натомість напис словацькою був розміщений внизу серед написів іншими мовами національних меншин, тобто українською/руською, німецькою, польською та угорською (фото 10 та 12).

Отже, символіка банкноти вказує на те, що словацька в державі тоді була ще однією з мов меншин. Словаки виступили проти такої практики, яка, на їх думку, однозначно фіксувала провідну позицію чехів і чеської мови, і вимагали, щоб на певних банкнотах (наприклад, номіналом 10 і 50 крон) лицьова сторона була одномовною – словацькою (Veselkova–Horváth 2011: 243).

Фото 9. Одномовна лицьова сторона банкноти номіналом 1000 крон, що була в обігу в першій Чехословацькій Республіці протягом 1919–1925 років.

Фото 10. Зворотна сторона банкноти номіналом 1000 крон, що була в обігу в першій Чехословацькій Республіці протягом 1919–1925 років (номінал указаний чеською, словацькою, українською/руською, німецькою, польською і угорською мовами).

Незабаром така практика розміщення мов змінилася, коли Конституція забезпечила ідеологічну основу творення нової держави. У новій державі мовні права регулював Закон «Про мови», що був частиною Конституції. Згідно з §1 Закону №122 «Про мови», ухваленого 29 лютого 1920 року, державною й офіційною мовою республіки є «чехословацька» (Orosz ed. 2012: 28–29, Черничко–Фединець 2014: 69–75). §4 закону передбачав, що на чеських територіях використовують чеський різновид «чехословацької» мови, а на словацьких – словацький (Шевельов 1987: 198, Orosz ed. 2012: 31–33).

За поняттям «чехословацької» мови стояла ідея єдності національної держави (Szalay 2011: 85): так звана ідеологія чехословакізму (Kamusella 2009: 518–521, Veselkova–Horvath 2011: 242–243).

Після Першої світової війни нові держави, що виникали на руїнах Австро-Угорської Монархії, хоч і базувалися на праві націй на самовизначення, але формувалися як національні тільки теоретично. «Чехословацька Республіка була створена як національна держава – держава чехословацької нації – але насправді вона була багатонаціональним державним утворенням. Третина її громадян (у 1921 році – 34,3%, а в 1931 році – 32,7%) належала до інших національностей», – писав Поміхал (Pomichál 2007: 64). Частка чехів, найбільшого етносу, у новій державі була нічим не більшою, ніж частка угорців в Угорщині перед розпадом монархії. Згідно з даними перепису населення 1910 року, на території Угорського Королівства частка осіб, що вказала рідною угорську мову, становила 54,4% від загальної кількості населення (Romsics 2010: 49), а чехи у 1921 році склали 51,1% населення Чехословаччини, через десятиліття їх частка зростає до 55,4%. Після чехів найчисленнішим етносом були не словаки, а німці, що вважалися національною меншиною, а загалом становили більше п'ятої частини населення республіки. Частка словаків була більшою, ніж угорців, які теж трактувалися як нацменшина, однак чисельність угорців була значно

вищою, ніж українців/русинів, яким було обіцяно автономію та для яких було створено окрему територіально-адміністративну одиницю – Підкарпатська Русь (Таблиця №4).

Таблиця №4. Національний склад населення Чехословаччини за даними переписів 1921 та 1930 років

Національність	1921		1930	
	осіб	%	осіб	%
чехи	6 831 120	51,1%	7 406 493	55,4%
словаки	1 967 870	14,7%	2 282 277	17,1%
німці	3 123 568	23,4%	3 231 688	24,2%
угорці	745 431	5,6%	691 923	5,2%
українці/русини	461 849	3,5%	549 169	4,1%
поляки	75 853	0,6%	81 737	0,6%
євреї	180 855	1,4%	186 642	1,4%
інші	25 871	0,2%	49 636	0,4%
всього	13 374 364	100,0%	14 479 565	100,0%

Фото 11. Одномовна лицьова сторона банкноти номіналом 1 корони, що була в обігу в першій Чехословацькій Республіці протягом 1919–1925 років.

Фото 12. Зворотна сторона банкноти номіналом 1 крони, що була в обігу в першій Чехословацькій Республіці протягом 1919–1925 років (номінал указаний чеською, словацькою, українською/руською, німецькою, польською і угорською мовами).

Ідеологія чехословакізму, що проголошувала єдність чехів і словаків, а також чеської та словацької мов, намагалася знайти рішення тієї проблеми, що Чехословацька Республіка зовсім не була гомогенною національною державою (Черничко–Фединець 2014: 69–74, Cserniczkó 2013: 118–120, Szarka 2016: 127).

Едвард Бенеш у виданій ще в 1916 році французькою мовою в Парижі праці «*Détruisez l' Autriche-Hongrie: La Martyre des Tchechoslovaques a travers histoire*» висловлювався так: «Чехословаки, або просто чехи, складаються з двох елементів: із семи мільйонів чехів, які проживають у Чехії, Моравії та Сілезії, та з трьох мільйонів словаків, які проживають у північній частині Угорщини, від місця злиття Морави та Дунаю до Верхньої Тиси. [...] Це дві гілки тотожної нації, одна й та сама культура, одна й та сама мова, одна й та сама історія: словацький діалект лише трохи відмінний від чеського» (Beneš 1916: 5). У пізнішій вже англійській праці політик знову наголошував, що чехи і словаки – це «дві гілки тої самої нації», які «розмовляють тією ж мовою»,

«словацький діалект незначною мірою відрізняється від чеської мови» (Veneš 1917: 1).

Схожу думку висловив і перший президент Чехословаччини Томаш Гарріг Масарик у праці «Словяне по войнѣ», яка була видана 1923 року чеською, а потім в Ужгороді руською/українською мовою (Масарик 1923). А в одній із пізніших публікацій він відзначав: «Чехи і словаки – один народ, що має спільну мову. [...] Між чехами і словаками не виникне питання мовних кордонів» (Masaryk 1925: 13).

Згідно з теорією чехословакізму, чехословацька мова має два різновиди: західна (чеська) та східна (словацька). У західній половині Чехословацької Республіки (на чеських територіях) побутує один варіант, а в східних (словацьких) регіонах – інший (Шевельов 1987: 248, Shevelov 1987: 198) Це було чітко передбачено §4 Закону №122 «Про мови» від 29 лютого 1920 року:

«Використовуючи державну офіційну мову органи влади на тих територіях Республіки, які до 28 жовтня 1918 року належали до королівств або держав імперії чи до Пруського королівства, застосовують чеську, а в Словаччині – словацьку мову.

Розгляд чеського документа в словацьких органах влади або словацького документа в чеських відбувається тією мовою, якою написано документ».⁶

Постанова №17/1926, ухвалена 4 лютого 1926 року, детально регулювала вживання мов. Цей документ кодифікував офіційну багатомовність Чехословацької Республіки (Orosz ed. 2012: 37–46). Цю багатомовність можемо спостерігати і на чехословацьких банкнотах.

Лицьова сторона нової крони, що була запущена в обіг 1926 року, уже після ухвалення Конституції, Закону «Про мови» та «мовної» постанови, і надалі залишилася тільки одномовною (фото 13 та 15). Однак ця мова була вже не чеською – а згідно з правовими документами

⁶ 122/1920 Sb. Zákon podle § 129 ústavní listiny, jímž se stanoví zásady jazykového práva v republice Československé. <http://ftp.aspi.cz/-opispdf/1920/026-1920.pdf>

(Конституцією, Законом «Про мови» та «мовною» постановою), що втілювали ідеологію чехословакізму – де-юре була чехословацькою (хоча насправді де-факто залишалася тою ж чеською). На зворотній стороні поряд з державною мовою номінал банкноти вказувався українською/руською, німецькою і угорською мовами; натомість текст польською мовою, який був на грошах попередніх років випуску, тут зник (фото 14 та 16).

Фото 13. Лицьова сторона банкноти 1926 року першої Чехословацької Республіки номіналом 20 крон, виконана «чехословацькою» мовою.

Фото 14. Зворотна сторона банкноти номіналом 20 крон, на якій текст «чехословацькою», руською, німецькою та угорською мовами.

Використання мов на паперових грошах регулювалося абзацом (1) статті 13 «мовної» постанови від 1926 року. У документі, зокрема, йшлося: «Металеві та паперові гроші, а також марки про сплату державного мита видаються державною мовою».

Однак іншим абзацом (2) передбачалося, що «номінал паперових грошей на зворотній стороні, у разі потреби, може вказуватися мовами нацменшин Чехословацької Республіки» (Orosz ed. 2012: 52).

Але куди ж поділася польська мова, напис якою ще був на кронах першого випуску? Вона зникла звідти через політичні причини.

У 1919 році між Чехословаччиною та Польщею розгорівся територіальний конфлікт. Обидві сторони, тобто нова чехословацька держава і Польща, яка нещодавно повернула собі незалежність, заявили про свої претензії на містечко Цешин (німецькою *Teschen*, чеською *Český Těšín*, польською *Cieszyn*) та його околиці, що були раніше територією Австро-Угорщини. Територіальну суперечку між Чехословаччиною та Польщею зрештою вдалося залагодити укладеною 28 липня 1920 року міжнародною угодою, що передбачала поділ територій, у тому числі і самого міста, між двома державами (Tóth et al. 2012: 178). Тож під час випуску нових банкнот 1926 року Чехословацька Республіка вже не вважала за потрібне подавати на нових кронах текст і польською мовою, адже політична мотивація такого кроку зникла. Прага вже не прагнула показати себе з позитивного боку перед польською нацменшиною (і це попри те, що з 1921 по 1931 рік ця меншина збільшилася на кілька тисяч осіб).

Фото 15. Лицьова сторона банкноти 1926 року першої Чехословацької Республіки номіналом 50 крон, виконана «чехословацькою» мовою.

Фото 16. Зворотна сторона банкноти номіналом 50 крон, на якій текст «чехословацькою», руською, німецькою та угорською мовами.

УГОРСЬКИЙ ПЕНГЕ

У післявоєнному Угорському Королівстві згідно із законом №XXXV від 1925 року, починаючи з 1 січня 1927 року, замість крони було запроваджено в обіг нову валюту – пенге. Мешканці південних, рівнинних районів сучасного Закарпаття почали використовувати їх з кінця 1938 року, адже ці землі з 2 листопада 1938 року знову відійшли до Угорщини за рішеннями Першого Віденського арбітражу (Fedines 2015). Інші території регіону знову стали частиною Угорщини тільки в березні 1939 року, коли угорські війська провели успішну воєнну операцію проти Карпатської України (Вегеш–Токар 2009). Тож у цій частині краю угорський пенге пішов в обіг пізніше.

Після розпаду монархії одним із центральних питань угорської політики стало повернення втрачених територій (Гиря 2012). Однак значна частина населення на територіях, що відійшли до сусідніх держав, була не угорськомовною. Одним із способів зображення в позитивному світлі угорської національної та мовної політики була обіцянка запровадження автономії. До переліку заходів у згаданому контексті можна віднести й те, що на нових банкнотах номінал вказувався не тільки угорською, але й окремими мовами меншин (Csernicskó–Beregszászi 2019).

Фото 17. Лицьова сторона банкноти номіналом 10 пенге, що перебувала в обігу в Угорському Королівстві від 1927 року.

Фото 18. Зворотна сторона банкноти номіналом 10 пенге, що перебувала в обігу в Угорському Королівстві від 1927 року; номінал вказаний 6 мовами: угорською, німецькою, словацькою, сербською, угорською (українською) та румунською.

На лицьовій стороні пенге усі написи виконані тільки угорською (фото 17, 19 та 20). На зворотній стороні номінал указано вже шістьма мовами: угорською, німецькою, румунською, сербською, словацькою і руською-українською (або як тоді називали мову східно-слов'янського населення, що проживало у Північно-Східній Угорщині: угроруською; фото 18, 20 та 22).

Мови меншин з'явилися на банкнотах ще до того, як внаслідок Першого (1938) і Другого (1940) Віденського арбітражів, а також після розпаду Чехословаччини (1939) і Югославії (1941) території Угорщини знову збільшилися. Як відзначає угорський історик І. Ромшич, за короткий період протягом 1939–1941 років Угорщина «з гомогенної національної держави (...) знову стала країною зі значною часткою національних меншин, яка становила 21% від загальної кількості населення. У країні, що зросла, найбільше виявилось румунів (7,5%), потім німців (5%), далі йшли русини (3,8%), а останніми в переліку нацменшин були словаки (1,8%), серби (1,6%) та хорвати (1%)» (Romsics 2010: 251).

Таким чином, мови нацменшин потрапили на паперові гроші ще до розширення територій у період, коли угорці повністю домінували і в національному плані, і в мовному. Цим Угорщина бажала продемонструвати національностям, які проживали на втрачених територіях, ведення толерантної національної та мовної політики.

Фото 19. Лицьова сторона банкноти номіналом 10 пенге, що перебувала в обігу в Угорському Королівстві від 1927 року.

Фото 20. Зворотна сторона банкноти номіналом 10 пенге, що перебувала в обігу в Угорському Королівстві від 1927 року; номінал вказаний 6 мовами: угорською, німецькою, словацькою, сербською, угроруською (українською) та румунською.

Фото 21. Лицьова сторона банкноти номіналом 100 пенге, що перебувала в обігу в Угорському Королівстві у період 1932–1946 років.

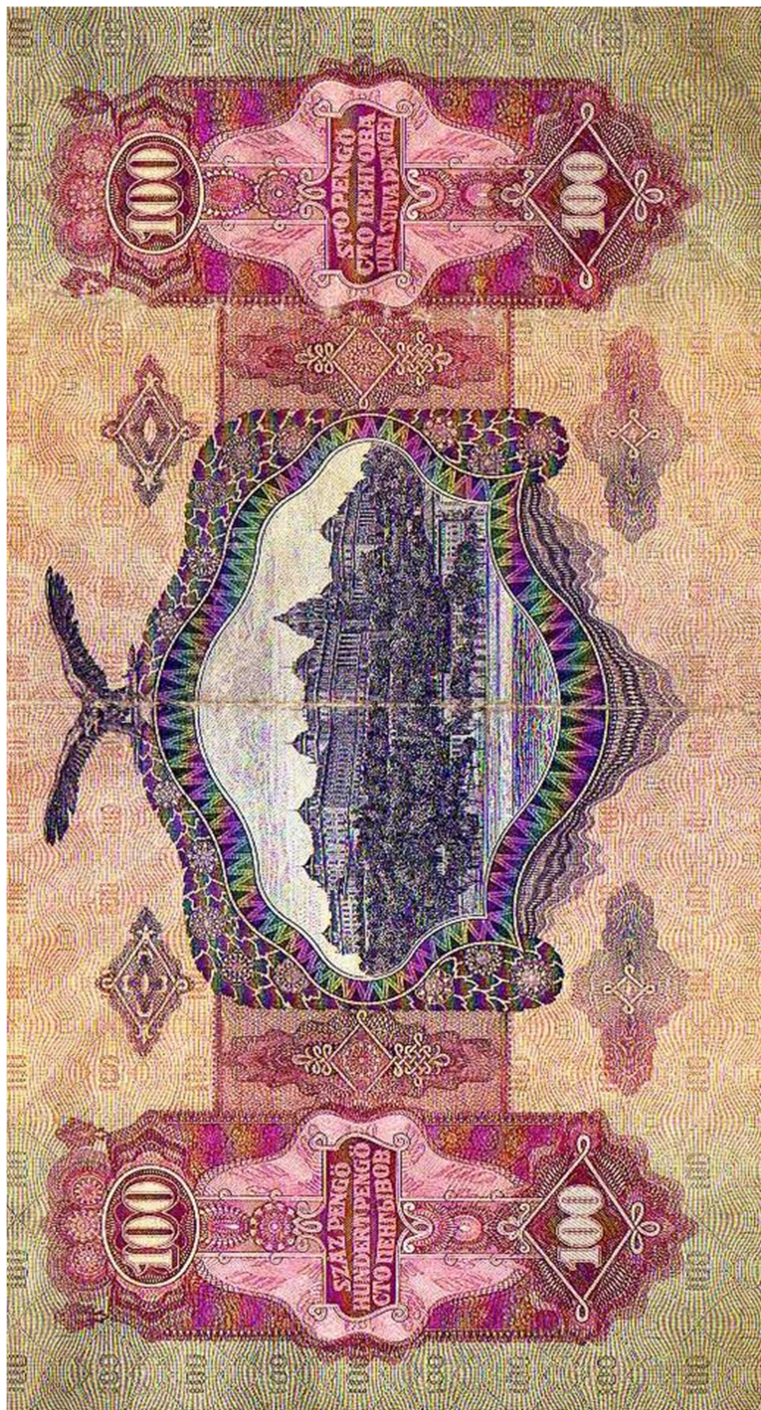

Фото 22. Зворотна сторона банкноти номіналом 100 пенге, що перебувала в обігу в Угорському Королівстві у період 1932–1946 років; номінал вказаний 6 мовами: угорською, німецькою, угроруською (українською), словацькою, сербською та румунською.

РАДЯНСЬКИЙ КАРБОВАНЕЦЬ (РУБЛЬ)

Внаслідок Другої світової війни територія сучасного Закарпаття стало частиною Української РСР у складі Радянського Союзу. Після нетривалого перехідного періоду – коли в регіоні одночасно були в обігу угорський пенге, чехословацька крона та радянський карбованець (Офіцинський 2010: 277) – з 15 листопада 1945 року офіційною грошовою одиницею на Закарпатті став радянський карбованець (Вегеш та інші 2011: 133).

Привілейоване становище російської мови в Радянському Союзі, який був федеративною державою, що будувала комунізм, означало не те, що в публічному просторі могла з'являтися тільки ця мова. Адже однією з особливостей радянської мовної політики було те, що офіційно в СРСР державної мови не було: де-юре усі нації і мови мали однаковий статус, були рівноправні. Проте центральна влада створила в союзних республіках умови, внаслідок яких російська мова з політичних, економічних, ідеологічних та військових причин здобула винятковий привілейований статус. Централізована ідеологія передбачала, що «в процесі будівництва комунізму усі радянські нації і національності об'єднуються в одну історичну категорію – радянський народ, головним засобом спілкування якого є російська мова» (Исаев 1982: 162). Мови національностей, що дали назви республікам Союзу, були присутні на ідеологічних написах у публічних місцях, лозунгах, плакатах, навіть на певних офіційних документах (наприклад, паспорти, шкільні атестати), на бланках, державних гербах, а також на паперових банкнотах (Csernicskó 2013: 193–233).

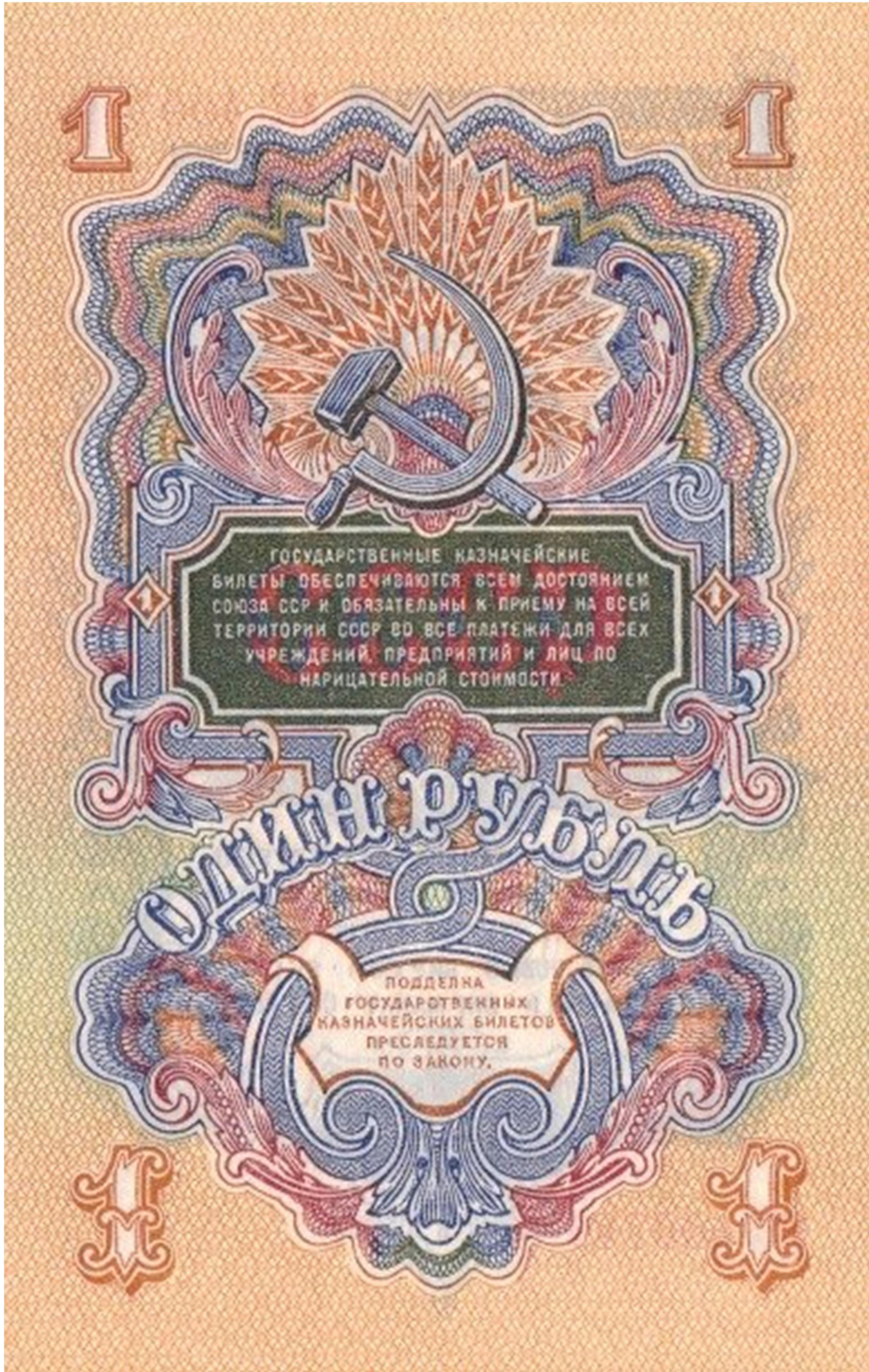

Фото 23. Датовані 1947 роком банкноти номіналом 1 карбованець: лицьова сторона банкноти одномовна.

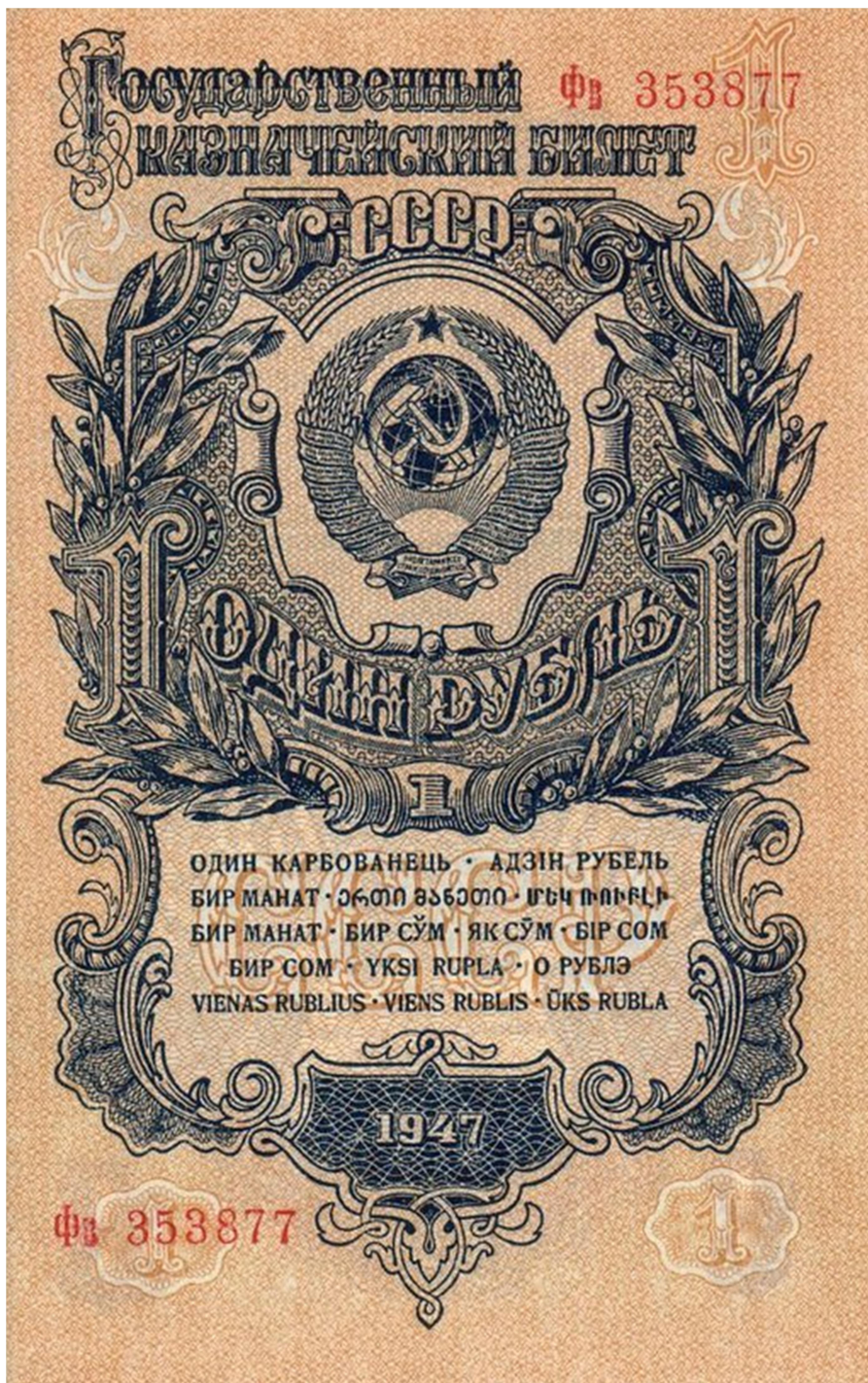

Фото 24. Датовані 1947 роком банкноти номіналом 1 карбованець; зворотна сторона: під російською є написи 15 мовами.

Паперові карбованці неодноразово змінювали свій вигляд у ході грошових реформ, однак на лицьовій стороні незмінно написи були тільки російською мовою, яку генеральний секретар ЦК КПРС Л. Брежнєв (1981: 57) назвав «мовою міжнаціонального спілкування». Однак на зворотній стороні банкнот номінал вказувався не тільки російською, але й мовами інших союзних республік.

Коли в 1946 році Закарпаття (як Закарпатська область у межах Української Радянської Соціалістичної Республіки) офіційно стало частиною Радянського Союзу, він складався з 16 республік. А вже між 1940 та 1956 роками існувала Карело-Фінська Радянська Соціалістична Республіка зі столицею в Петрозаводську. Відповідно на паперових карбованцях номінал вказувався 16 мовами. Напис російською мовою знаходився у центрі, а інші мови розташовувалися у такому порядку: українська, білоруська, азербайджанська, грузинська, вірменська, туркменська, узбецька, таджицька, казахська, киргизька, карельська, молдовська, литовська, латвійська, естонська.

Проте 16 липня 1956 року Карело-Фінську Радянську Соціалістичну Республіку понизили в статусі: із союзної республіки вона перетворилася на Автономну Радянську Соціалістичну Республіку в межах Російської Федеративної Радянської Соціалістичної Республіки.

Отже, після реорганізації 1956 року Радянський Союз складався вже тільки з 15 республік. Але на банкнотах, випущених після грошової реформи 1947 року, номінал вказувався ще 16 мовами. Тому форму паперових грошей візуально не змінили (залишили навіть дату випуску – 1947 рік), але карельську мову на нових грошах уже не використовували. До нової грошової реформи 1961 року в обігу були обидва типи банкнот: видані в 1947 році, на яких було ще 16 мов, і надруковані в 1957 році, де було вже всього 15 мов.

Як видно на фотографіях 25 і 26, на зворотній стороні обох банкнот номіналом 3 карбованці вказаний 1947 рік. Але на одній (фото 25) ще є карельська мова (з

ліва у другому рядку), а на іншій (фото 26) напису цією мовою вже нема.

Позбавлення Карело-Фінської РСР статусу союзної республіки мало політичний підтекст. Адже згідно із Конституцією СРСР союзні республіки де-юре були незалежними державами, які (теоретично) мали право виходу зі складу Союзу. Такий статус могли отримати винятково народи, які не мали власної материнської держави. Припинення існування Карело-Фінської РСР означало, що московське керівництво остаточно відмовилося від ідеї приєднати до СРСР Фінляндію, яка здобула незалежність ще в 1917 році.

Після грошової реформи 1961 року на паперових банкнотах лицьова сторона і надалі залишились одномовна – російськомовна (фото 27 та 29), а на зворотній стороні поряд з російською номінал вказувався 14 мовами союзних республік. Написи розташовувалися в такому порядку: українська, білоруська, узбецька, казахська, грузинська, азербайджанська, литовська, молдавська, латвійська, киргизька, таджицька, вірменська, туркменська і естонська (фото 28 та 30). Порядок переліку відповідав тому, у якому були перераховані союзні республіки в Конституції (Основному законі) Радянського Союзу.

Фото 25. Датовані 1947 роком банкноти номіналом 3 карбованців: поруч з російською є написи 15 мовами.

Фото 26. Датовані 1947 роком банкноти номіналом 3 карбованців: поруч з російською є написи тільки 14 мовами.

Фото 27. Лицova сторона банкноти номіналом 5 карбованців, виданої після грошової реформи 1961 року.

Фото 28. Зворотна сторона банкноти номіналом 5 карбованців, виданої після грошової реформи 1961 року (номінал вказаний російською та 14 мовами союзних республік).

Хоча на території Радянського Союзу жило багато представників інших мов, написів цими мовами на радянських грошах не було: там використовували винятково мови націй, які дали назви 15 союзним республікам (Aronin–Ó Laoire 2012: 311; Csernicskó–Laihonon 2016: 15; Sebba 2013: 111).

Багатомовність й інтернаціоналізм радянського карбованця відображалися й у тому, що кожен народ називав грошову одиницю відповідно до своїх традицій. Паперові гроші різні народи називали в тому числі і «рублем», але, наприклад, українською їх назва – *карбованець*, казахською – *сом*, а туркменською – *манат* (Таблиця 5).

Таблиця 5. Назви та способи написання радянського «рубля» мовами 15 союзних республік

Мова	Назва «рубль» мовами союзних республік
російська	<i>рубль</i>
українська	<i>карбованець</i>
білоруська	<i>рубель</i>
узбецька	<i>сўм</i>
казахська	<i>сом</i>
грузинська	<i>დებუთო</i>
азербайджанська	<i>манат</i>
литовська	<i>rublis</i>
молдавська	<i>рублэ</i>
латвійська	<i>rublis</i>
киргизька	<i>сом</i>
таджицька	<i>сўм</i>
вірменська	<i>ռուբլի</i>
туркменська	<i>манат</i>
естонська	<i>rubla</i>

Фото 29. Лицьова сторона банкноти номіналом 10 карбованців, виданої після грошової реформи 1961 року; текст відображено виключно російською мовою.

Фото 30. Зворотна сторона банкноти номіналом 10 карбованців, виданої після грошової реформи 1961 року (номінал вказаний російською та 14 мовами союзних республік).

НАЦІОНАЛЬНА ВАЛЮТА НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Україна, що проголосила незалежність 24 серпня 1991 року, відмовилася від використання радянського карбованця з 7 листопада 1992 року і запровадила в обіг тимчасову грошову одиницю під назвою купоно-карбованець.

Введення купоно-карбованців уперше в ХХ столітті поставило населення Закарпаття в ситуацію, коли воно використовувало такі гроші, на яких усі написи були винятково одномовними. На лицьовій стороні купоно-карбованців, що зазнавали шаленої інфляції, написи були тільки українською мовою (фото 31), а на зворотній – не було надруковано ніякого тексту (фото 32).

Фото 31. Тимчасова грошова одиниця, що використовувалася в 1991–1996 роках: лицьова сторона купоно-карбованця.

Фото 32. Зворотна сторона української тимчасової грошової одиниці, що використовувалася в 1991–1996 роках.

Пункт 1 статті 99 ухваленої в 1996 році Конституції України⁷ визначає, що грошовою одиницею України є гривня. Відповідно Указом Президента України Леоніда Кучми №762/96 «Про грошову реформу в Україні», виданого 25 серпня 1996 року, у період з 2 по 16 вересня було запроваджено нову національну валюту – гривню. Нова національна валюта також одномовна (фото 33 і 34).

Фото 33. Лицьова сторона банкноти номіналом 50 гривень.

⁷ Конституція України. Документ 254к/96-ВР від 1996 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Фото 34. Зворотна сторона 50-гривневої купюри.

«Одномовність» гривні є доволі несподіваною і дивною, якщо взяти до уваги, що міжнародна і вітчизняна наукова література трактує населення України загалом як двомовне.

Арель однозначно заявляє, що «Україна – це двомовна держава» (Arel 2014).

«Для більшої частини України двомовність – це реальність», – пише Баурінг (Bowring 2014: 70).

Схожу думку висловив і Шумлянський: «В Україні серед головних характеристик мовної ситуації є двомовність суспільства» (Shumlianskyi 2010: 135).

Біланюк вважає, що «в Україні усі двомовні, просто різною мірою» (Bilaniuk 2010: 109).

Так само думає і Уффельманн, який стверджує, що «В сучасній Україні важко знайти одномовний соціальний сектор, будь то освіта, наука або засоби масові комунікації» (Uffelmann 2016).

«Україна фактично є двомовною країною, де, здається, усі однаково розуміють українську та російську і де переважна більшість (згідно з різними соціологічними опитуваннями приблизно дві третини респондентів) стверджує, що майже вільно розмовляє обома мовами», – підсумовує ситуацію Рябчук (Rjabcsuk 2015: 136).

Мозер взагалі вважає так, що «Україна не двомовна, а багатомовна країна» (Мозер–Левкова 2016).

Згідно з даними першого і поки що єдиного за часів незалежної України перепису населення, проведеного в 2001 році, 56,84% населення, крім рідної, «вільно» володіє ще принаймні одною мовою (Лозинський 2008: 246). Оскільки в цих даних враховуються і знання мов немовлятами та зовсім літніми людьми, згідно з припущеннями Лозинського (2008: 254), принаймні 80% дорослого населення, крім рідної мови, вільно говорить ще (принаймні) одною мовою. Дані перепису свідчать, що майже третина населення України (32,5%) вказала рідною не українську мову, а на території держави розмовляють різними мовами.

Фото 35. Лицьова сторона банкноти номіналом 200 гривень, що використовується від 2007 року.

Фото 36. Зворотна сторона 200-гривневої купюри.

Після русифікаторської політики царської Росії та Радянського Союзу Україна зі здобуттям незалежності в 1991 році обрала українську одномовність, що виявилось і в Законі «Про мови в Українській РСР» (1989), і в Конституції України (1996) (Pavlenko 2013: 266, Csernicskó–Ferenc 2016, Csernicskó 2017). Павленко відзначає: «В Україні часто повторюють, що українська – це «мала» мова, яка може зникнути без державної підтримки (...), а російська підтримки не потребує, оскільки не перебуває в «небезпеці» (Pavlenko 2011: 50). У цьому контексті одномовність гривні є частиною боротьби, яку українська нація веде проти російської мови та за утвердження української як державної мови.

Попри те, що – як свідчить і багато науковців (наприклад, Олійник 2013, Pavlenko 2009, 2012, Bever 2010, 2015, Ivanova 2016, L'nyavskiy-Ekelund 2016 тощо) – у мовному ландшафті України українсько-російська двомовність поступово змінюється українсько-англійською двомовністю, англійська як глобальна світова мова не присутня на українській грошовій одиниці (фото 35 і 36).

КВАНТИТАТИВНИЙ АНАЛІЗ

Вище ми розглянули 8 видів паперових грошей 5 держав. Усього на них представлено 27 мов (Таблиця №6). Як бачимо з таблиці №6, усі банкноти, за винятком української грошової одиниці, були багатомовними.

На таблиці 6 і рисунку 1 видно, що найбільше мов було на радянському карбованці, а найменше – на українській грошовій одиниці.

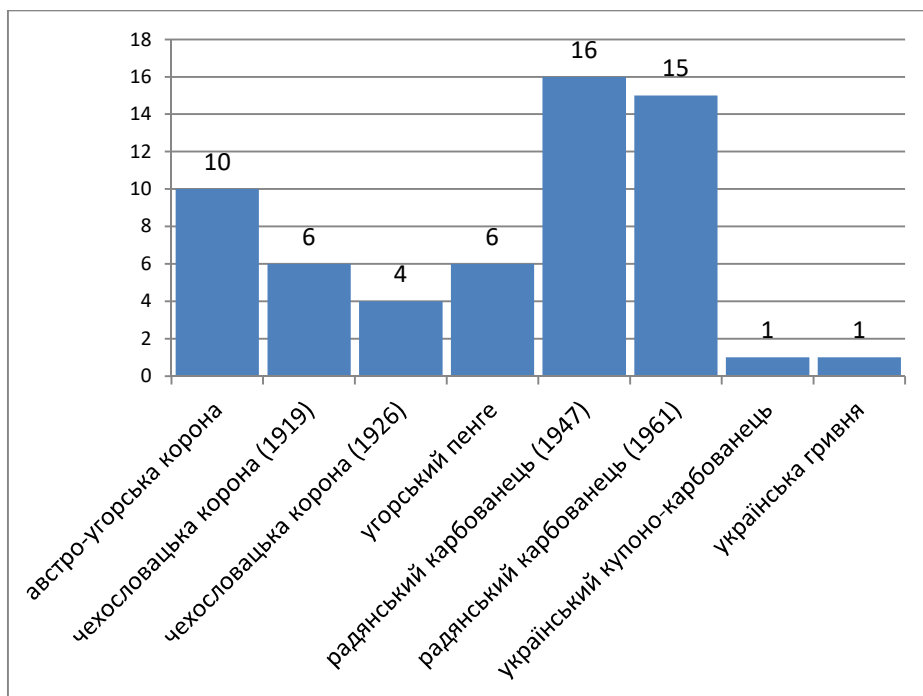

Рисунок 1. Кількість мов, наявних на аналізованих банкнотах.

На території сучасного Закарпаття протягом довгих століть найчастіше на паперових грошах була присутня мова більшості населення цього регіону – українців/русинів: на всіх представлених банкнотах є ця мова (Таблиця 6 і рисунок 2).

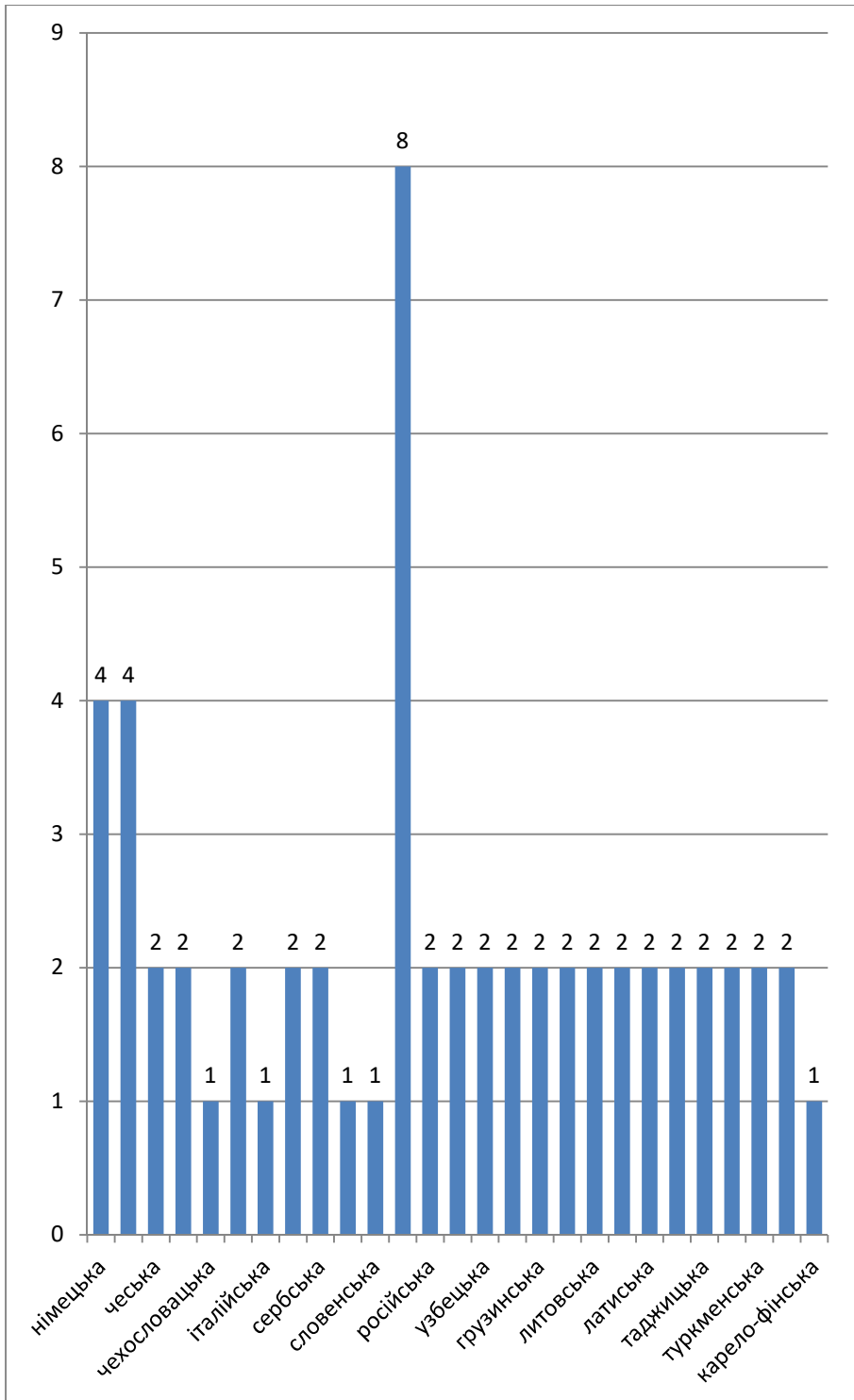

Рисунок 2. Присутність окремих мов на банкнотах.

Таблиця 6. Аналізовані банкноти і мови на них

Мови / банкноти	1	2	3	4	5	6	7	8	Всього
німецька									4
угорська									4
чеська									2
словацька									2
чехословацька									1
польська									2
італійська									1
румунська									2
сербська									2
хорватська									1
словенська									1
українська (руська)									8
російська									2
білоруська									2
узбецька									2
казахська									2
грузинська									2
азербайджанська									2
литовська									2
молдавська									2
латиська									2
киргизька									2
таджицька									2
вірменська									2
туркменська									2
естонська									2
карело-фінська									1

1 – австро-угорська корона;
 2 – чехословацька корона (1919)
 3 – чехословацька корона (1926)
 4 – угорський пенге

5 – радянський карбованець (1947)
 6 – радянський карбованець (1961)
 7 – український купоно-карбованець
 8 – українська гривня

Можна проаналізувати й те, які види писемності є на окремих банкнотах. У цьому плані гомогенними є тільки українські гроші, оскільки містять лише кириличні букви. Усі інші банкноти більш різноманітні. Кирилиця є на всіх аналізованих грошових одиницях. А латиниця відсутня тільки на українських грошах, випущених в обіг після 1991 року. Грузинська та вірменська писемність наявна виключно на радянських карбованцях (Таблиця 7).

Таблиця 7. Які види писемності наявні на аналізованих банкнотах?

	1	2	3	4	5	6	7	8
кирилиця	1	1	1	1	1	1	1	1
латиниця	1	1	1	1	1	1		
вірменський шрифт					1	1		
грузинський шрифт					1	1		
всього	2	2	2	2	4	4	1	1

1 – австро-угорська корона;

2 – чехословацька корона (1919)

3 – чехословацька корона (1926)

4 – угорський пенге

5 – радянський карбованець (1947)

6 – радянський карбованець (1961)

7 – український купоно-карбованець

8 – українська гривня

КВАЛІТАТИВНИЙ АНАЛІЗ: ІЄРАРХІЧНІ ВІДНОСИНИ МОВНИХ ІДЕОЛОГІЙ ТА МОВ

Нерідко квалітативний аналіз дає нам більше інформації про мовну політику та мовні ідеології окремих держав, ніж квантитативний. Як ми вже відзначали в першій частині нашого дослідження, завдяки квалітативному аналізу ми спробуємо розкрити, як через мовний ландшафт транслюються символічні змісти та мовні ідеології.

На мовну політику значно впливають мовні ідеології (Blommaert–Verschueren 1992, Spolsky 2004: 5; Shohamy 2006). «За мовною політикою завжди криється певна мовна ідеологія. Ця ідеологія відображає, як певна мовна спільнота ставиться на підставі мовних аспектів до іншої спільноти, і переважно містить судження про те, що вважається у мові добрим чи поганим», – пише Шандор (Sándor 2014: 360).

Мовна ідеологія – це погляди, ідеї, уявлення, які служать для пояснення фактів, точок зору, дій, пов'язаних із мовою (мовною системою, мововживанням, становищем мов відносно одна одної, змінами у мові, мовними спільнотами), а також які стоять за діями, спрямованими на мови/вживання мов/мовні зміни і на їх мовців, та впливають на мовну політику, освітню політику, причому за ними насправді простежуються економічні, політичні та культурні цінності, інтереси та ідеології (Maitz 2008: 21–23). Мовні ідеології виявляються у формі цінностей та інтересів суспільних груп, впливають на суспільну думку про мову (мови), варіанти мов та їх мовців.

На мовну політику певної держави одночасно можуть впливати кілька мовних ідеологій (Sándor 2014: 360–365). Зі зміною політичних інтересів можуть змінюватися і мовні ідеології, що стоять за мовною

політикою (Gal 2002, Silverstein 1979). Вивчення мовних ідеологій сприяє кращому розумінню мовної політики (Ajsic–McGroarty 2015: 189).

Розрізняють численні мовні ідеології. Нижче ми, наприклад, узагальнили ті з них, які стосуються мовної різноманітності (Cobarrubias 1983; Bochmann 1999: 51–54, Sándor 2006).

1. **Мовна ідеологія націоналізму.** В одній державі небажане використання кількох мов, оскільки це може бути небезпечним для національної єдності і суспільного миру, економічного розвитку і політичної стабільності. «Єдина і спільна» національна мова є головним символом національної ідентичності та державності.

2. **Мовна ідеологія інтернаціоналізму.** У зв'язку з модернізацією, глобалізацією й економічністю більш доцільно запровадження світових мов замість маленьких, місцевих мов з обмеженим використанням.

3. **Мовна ідеологія вернакуляризації.** Підтримка місцевих, локальних мов замість великих міжнародних мов. Може служити як одномовності (якщо це пов'язане з витісненням інших мов), так і багатомовності (якщо підтримка місцевої мови відбувається за принципом 1 + 1).

4. **Мовна ідеологія плюралізму.** Підтримка багатомовності, паралельного співіснування кількох мов, сприяння засвоєнню інших мов. Мовна різноманітність розглядається такою ж цінністю, як і біологічна. «Порятунок» мов, що перебувають на межі зникнення.

Якщо мови на банкнотах розглядати як бажання певної держави спроектувати громадськості картину своєї мовної політики, тоді отримуємо можливість розкрити і мовну ідеологію. Через багатомовні банкноти багатонаціональні імперії намагалися транслювати з одного боку ідеологію мовного плюралізму, а з іншого – поряд із центральною імперською мовою ідею підтримки місцевих, вернакуляризаційних мов. Не випадково банкноти дуалістичної та багатонаціональної Австро-Угорської Монархії були такі ж багатомовні, як і гроші

новоствореної Чехословацької Республіки, що бажала інтегрувати різні національності; як і грошова одиниця Угорського Королівства, що давало таким чином сигнал національностям утрачених територій; чи як і валюта Радянського Союзу, що пропагував інтернаціоналізм. Натомість Україна, обираючи одномовний варіант банкнот, сигналізує про позицію мовного націоналізму заради підтримки своєї національної та мовної ідентичності, а також про вернакуляризацію. Це виявляється в підтримці своєї мови, яка мала обмежений набір суспільних функцій, на противагу російській мові, що в радянську епоху позиціонувалася як «наднаціональна», інтернаціональна мова.

До того ж, додатковою підставою для акцентування на вернакуляризмі та плюралізмі є і те, що майже на всіх банкнотах використані різні види писемності. Як уже засвідчив квантитативний аналіз, у часи дуалістичної монархії, Чехословацької Республіки та на угорських пенге використовувалися і кирилиця, і латиниця; а на радянських карбованцях, крім цього, ще й грузинське та вірменське письмо. Українська гривня є винятком і тут: на ній використані тільки кириличні літери українського алфавіту.

Елементи мовного ландшафту можна трактувати як символи (Ben-Rafael et al. 2006: 8, Vigers 2013), що характеризують «стан і владний статус» мов меншин (Huebner 2006: 32). Написи мовами, що займають домінантне або особливе становище, переважно розташовують зверху, зліва або по центру, а написи так званими підпорядкованими мовами – здебільшого внизу, справа або на краю таблиць, купюр тощо (Scollon–Scollon 2003: 120). Отже, короткі тексти на банкнотах передають важливе послання про те, як бачить центральна влада становище мов у країні стосовно одна одної (Hult 2014: 513). Так, якщо зосередитися не тільки на змісті тексту, а й на розташуванні написів різними мовами, можна спостерегти, якими з точки зору влади є ієрархічні

відносини між мовами, що використовуються на території держави.

Себба називає 4 підходи, на основі яких можна визначити, чи символізують написи на грошах мовну рівноправність. Якщо всі підходи на банкнотах реалізовані, то це, на думку науковця, свідчить про підтримку державою ідеї мовної рівноправності.

Ці підходи такі (Sebba 2013: 109):

1. Дзеркальне розташування мов: на банкнотах мови розташовані як дзеркальне відображення. У нашому аналізі це частково поширюється на австро-угорські крони, де німецькі написи на лицьовій стороні і угорські на зворотній є дзеркально відображеними. Однак це стосується тільки цих двох мов: інші мови, присутні на лицьовій стороні, відсутні на зворотній. Тож це певною мірою руйнує дзеркальне розташування.

2. Однаковий шрифт букв: написи всіма мовами виконані в одному розмірі. На всіх аналізованих грошових одиницях напис офіційною мовою держави значно більший за інші.

3. Ідентичність змісту та кількості тексту: заради рівноправності всіма мовами нанесено ту саму кількість тексту. На всіх аналізованих банкнотах мовами меншин вказується тільки номінал. До того ж це найменш важливий текст на банкнотах, оскільки номінал ми переважно визначаємо за добре видними і виділеними цифрами.

4. Зміна порядку і/або позиції: якщо держава має кілька офіційних мов, їх рівноправність можна засвідчити так, що на одній стороні банкнот зліва або зверху розташований напис однією мовою, а на зворотній – іншою. Себба в цьому контексті наводить приклад канадського долара: на 5-доларовій банкноті номінал вказано спочатку французькою, а потім англійською, а назва національного банку – навпаки (фото 37); на 10-доларовій купюрі все це розташовано у зворотній послідовності (Sebba 2013: 110–111; фото 38). На всіх аналізованих нами банкнотах офіційна мова

держави має пріоритетне розташування. Характерно й те, що на лицьовій стороні банкнот (за винятком австрійських банкнот «*k. und k.*») є напис тільки державною мовою, а мови меншин використані лише на зворотній стороні.

Фото 37. Лицьова сторона канадського долара: банкнот номіналом 5 доларів, що використовувалась між 2001–2011 роками.

Фото 38. Лицьова сторона канадського долара: банкнот номіналом 10 доларів, що використовувалась між 2001–2011 роками.

Таким чином, із перерахованих Себбою підходів, використовується тільки один і той лише на одній грошовій одиниці, але тільки частково. Тож загальна картина свідчить, що держава, використовуючи багатомовність на своїх банкнотах, показує, як домінує офіційна мова з-поміж інших мов, які використовуються в країні. Мови меншин на грошах з'являються тільки символічно, що не дивно, якщо взяти до уваги, що «появу мов меншин у мовному ландшафті переважно використовують як алібі» (Marten et al. 2012: 7). Наявність мов меншин, зокрема, на банкнотах, може призвести до того, що більшість вважає мовну політику на користь мови меншини достатньою. Проте, сам факт існування мови меншини в мовному ландшафті, у тому числі, на паперових грошових одиницях, сам по собі не обов'язково сприяє більшій повазі до мов меншин або більш широкого просування їх через такі заходи, як збільшення присутності цих мов в системі освіти чи їх використання органами державної влади (Grin–Marten–Van Mensel 2019: 486). Використання мов меншин таким способом у публічному просторі сприяє візуальному посиленню мовної нерівноправності.

Однак статус мов непостійний. Унаслідок зміни історичних чи політичних обставин одні мови можуть понизитися в статусі, а інші з підпорядкованих стати домінантними (Pavlenko 2009: 259–260). На думку Толлефсона, мовна політика є важливим засобом нерівномірного розподілу економічних ресурсів та політичної влади. У своєму дослідженні вчений простежує, що історичні процеси пов'язані з мовною політикою, яка посилює мовну ієрархію (Tollefson 2015: 141). Мей доходить висновку, що створення мовної ієрархії «більшість-меншість» не є природним розвитком, а «історично, суспільно та політично витвореним процесом» (May 2006: 259). Приклад використання мов на аналізованих банкнотах це підтверджує. На них у домінуючій позиції з'являється шість різних мов (Таблиця 9). І більшість із них (наприклад,

українська/руська і угорська) на інших грошових одиницях використані в підпорядкованому розташуванні.

Таблиця 9. Мови, які на аналізованих банкнотах мають домінуюче розташування.

Банкноти	Домінуючі мови
австро-угорська корона	німецька, угорська
чехословацька корона (1919 р.)	чеська
чехословацька корона (1926 р.)	чехословацька
угорський пенге	угорська
радянський карбованець (1947 р.)	російська
радянський карбованець (1961 р.)	російська
український купоно-карбованець	українська
українська гривня	українська

Огляд: ПРАКТИКА ДЕРЖАВ-ПРАВОНАСТУПНИЦЬ

Наше дослідження стосувалося двох багатонаціональних імперій з федеративним устроєм: Австро-Угорської Монархії та Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР). Тож короткий огляд того, які гроші використовують сьогоднішні національні держави, розташовані на територіях колишніх поліетнічних держав, як оприявнюють через них ієрархічні міжмовні відносини, може бути повчальним.

Із 13 сучасних держав, розташованих на колишніх територіях Австро-Угорської імперії, у п'яти (*Австрія, Словаччина, Італія, Словенія і Чорногорія*) сьогодні використовують євро. На цих банкнотах використано аж три види писемності, оскільки назва грошової одиниці зображена латиницею (*EURO*), грецьким алфавітом (*ΕΥΡΩ*) та кирилицею (*ΕΒΡΟ*). Проте цим багатомовність банкнот і обмежується, за винятком того, що аббревіатура Європейського Центробанку наводиться офіційними мовами ЄС (фото 39, 40).

Фото 39. Лицьова сторона євро

Фото 40. Зворотна сторона євро

У шести державах (Угорщина, Чехія, Румунія, Польща, Хорватія і Україна) національна валюта одномовна. Грошові одиниці Боснії-Герцеговини (фото 41, 42) та Сербії (фото 43, 44) одномовні, але частина тексту наведена як латиницею, так і кирилицею.

Фото 41. Лицьова сторона банкноти номіналом 10 марок Боснії-Герцеговини.

Фото 42. Зворотна сторона банкноти номіналом 10 марок Боснії-Герцеговини.

Фото 43. Лицьова сторона банкноти сербського динару.

Фото 44. Зворотна сторона банкноти сербського динару.

Що стосується колишніх республік СРСР, то в трьох із них – Естонії, Латвії і Литві – уже використовують євро. На грузинському *лари* (ლარი) та таджицькому *сомоні* (сомонї) – у світлі глобалізації – номінал указано й англійською мовою (фото 45, 46 та 47, 48 – відповідно).

Фото 45. Лицьова сторона банкноти грузинського лари.

Фото 46. Зворотна сторона банкноти грузинського лари.

Фото 47. Лицьова сторона таджицького сомоні.

Фото 48. Зворотна сторона таджицького сомоні.

У Вірменії на нових, виданих після 1998 року, банкнотах текст «Центробанк Республіки Вірменія» теж наводиться і англійською мовою (фото 49, 50). На старіших банкнотах, виданих у 1995 році, текст був тільки вірменською мовою (фото 51, 52).

Фото 49. Лицьова сторона вірменської банкноти, яка в обігу з 2001 року; з правої сторони – назва центрального банку наведено англійською мовою.

Фото 50. Зворотна сторона вірменської банкноти, яка в обігу з 2001 року з одномовним текстом.

Фото 51. Лицьова сторона одномовної вірменської банкноти, 1994-1995 рр.

Фото 52. Зворотна сторона одномовної вірменської банкноти, 1994-1995 рр.

У Казахстані номінал, крім казахської, вказаний і російською мовою (на зворотній стороні; лицьова сторона – одномовна; фото 53 та 54). Грошові одиниці решти восьми незалежних держав, що постали з колишніх союзних республік (у тому числі й українська валюта), усі одномовні; серед них одномовний і рубль багатонаціональної Російської Федерації, на якому всі написи виконані тільки російською мовою.

Фото 53. Одномовна лицьова сторона банкноти тенге (Казахстан, 2016 рік)

Фото 54. Двомовна зворотна сторона банкноти тенге (Казахстан, 2016 рік)

Загалом можемо стверджувати, що національні держави, які постали замість колишніх поліетнічних, багатомовних імперій, через мови на своїх банкнотах проповідують мовну ідеологію націоналізму. При цьому декілька держав презентує на грошових знаках і мовну ідеологію інтернаціоналізму, використовуючи англійську як глобальну світову мову. Багатомовність присутня тільки на валюті Європейського Союзу – на євро, але й то в обмеженому вигляді.

Підсумки

Як відзначає Брубейкер, наприкінці XIX – на початку XX століття великі багатонаціональні імперії (Османська, Австро-Угорська та Російська) розпалися (Brubaker 2006, 2011). Після Першої світової війни на місці поліетнічних імперій від узбережжя Балтійського моря та Балканського півострова залишилася вільною широка смуга з півночі на південь. Цей простір на короткий час заповнили нові держави, що перебували в пошуку власної національної ідентичності. У нових багатонаціональних державних утвореннях (СРСР, Югославія і Чехословаччина), що виникли в регіоні після Другої світової війни, демократичний інтернаціоналізм, будуючи комунізм, витіснив «за лаштунки» боротьбу етнічних і мовних символів. Однак наприкінці XX століття ці поліетнічні соціалістичні утворення теж розпалися, а на їх місці виникли національні держави, які знову шукають свою ідентичність. А це знову винесло на поверхню міжнаціональні проблеми та пов'язані з ними етнічні й мовні питання, а разом і націоналістичне політиканство, що будується на символічних елементах. У цій частині Європи мовній політиці – як одному із засобів проектування владою уявлення про себе – належить важлива роль. Аналізуючи написи на банкнотах різних держав, ми отримуємо можливість простежити, яку символіку вкладали у мови, використовуючи їх у мовнополітичних іграх. Для аналізу географічно ми обрали територію сучасного Закарпаття, яке завдяки традиційній багатомовності місцевого населення, багатій на події та зміни державних утворень історії XX століття є цікавим об'єктом дослідження, оскільки зміна державності завжди супроводжувалася зміною офіційної мови та грошової одиниці.

У дослідженні простежено, якими мовами були написи на грошових одиницях, що перебували в обігу на

території сучасного Закарпаття протягом ХХ століття. Банкноти ми представили як своєрідну практику відображення офіційної мовної політики та елемент у формуванні мовного ландшафту. З'ясувалося, що мешканці регіону здебільшого розраховувалися грошима, де були написи різними мовами: одна сторона грошових одиниць Австро-Угорської Монархії, Чехословацької Республіки, Угорського Королівства і Радянського Союзу була багатомовною. Лише національна валюта незалежної з 1991 року України є одномовною.

Мовний ландшафт може функціонувати як механізм, який нав'язує деяких мов домінуючими, а інші – не-домінуючими за допомогою мовної політики (Gorter–Marten–Van Mensel 2019: 490–491). Ось, країни, що використовували багатомовні гроші, прагнули, щоб національна мова державотворчої нації була на банкноті в домінуючій позиції. Це частково сигналізувалося тим, що лицьова сторона банкноти (за винятком австро-угорської крони) була одномовна. Крім цього, напис мовою з домінантним становищем на зворотній стороні був більшого розміру, розміщений по центру або зверху, а написи іншими мовами – меншого розміру і/або не по центру. Недомінантними мовами напис був менш важливого змісту (вказувався винятково номінал).

Якщо банкноти трактувати як елемент мовного ландшафту, відображення державної мовної політики, засоби символічної мовної політики, то можна стверджувати, що Австрійська Імперія в межах Австро-Угорської Монархії, перша Чехословацька Республіка, Угорське Королівство між двома світовими війнами і Радянський Союз намагалися показати себе як толерантну до національностей, багатомовну державу. Щоправда на всі ці країни поширюється твердження, яке Ґренобль вжив стосовно мовної політики СРСР: існувала різниця між публічно декларованою мовною політикою та реальною практикою (Grenoble 2003: vii).

Угорщина, яка в межах Монархії проводила власну національну й мовну політику, одномовністю однієї

сторони державних банкнот символізувала угорську супрематію. Багатомовна у всі часи Україна, яка оцінює українсько-російську двомовність як спадок насильницької політики царської Росії та СРСР, випускаючи в обіг одномовні банкноти, демонструє намір підтримки української нації та мови.

Усі держави, на грошах яких використовувалися різні мови, були багатонаціональними і багатомовними, адміністративний устрій кожної з них був певним типом федералізму або наміром наблизитися до нього. На практиці двомовна, але з одномовною грошовою одиницею Україна згідно зі статтею 2 Конституції є унітарною державою, яка послідовно відкидає федералізм.

Політичні зміни часто приводили до так званої «linguistic erasure» (Irvine–Gal 2000), тобто до зникнення певних мов із банкнот. Це мало не тільки практичні наслідки, але й символічні: адже невикористання певної мови символізувало пониження її статусу. (Berezkina 2016: 16). Чехословацька Республіка зняла з банкнот польську мову, а Радянський Союз – карельську. У першому випадку змінилися політичні цілі держави, а в іншому – зазнав змін статус мови і це призвело до її видалення з банкнот.

Хоча простором для нашого дослідження було обране Закарпаття, проте місцеві жителі – хоч які гроші були в обігу – не мали можливості впливати на те, які символічні ролі передбачали політики з далеких столиць для мов, що використовувались у регіоні.

Паульстон і Гайдемманн стверджують, що «історично для європейської мовної політики характерною є відносна нетолерантність до мов меншин і до багатомовності» (Paulston–Heidemann 2006: 302). Результати нашого дослідження свідчать, що це твердження поширюється і на мовну політику держав, проаналізованих нами в історичному контексті. Погоджуємося з Блуммартом, що метою мовної політики, яка ґрунтується на ідеології націоналізму, є зменшення в

суспільстві мовної різноманітності навіть тоді, якщо офіційно ця політика декларує багатомовність (Blommaert 2006: 244).

Наше дослідження дозволяє стверджувати, що попри оптимістичні дефініції мовної політики (згідно з якими мовна політика допомагає суспільному та економічному розвитку та сприяє досягненню рівноправності; дивись, наприклад, Grin 2003: 30), насправді мовна політика може бути засобом нерівноправного розподілу суспільних благ та політичної влади, а також для ідеологізації таких явищ.

ДИСКУСІЯ

Камуселла вважає, що «на початку XIX століття в Західній Європі знання народу писати-читати вважалося передумовою «цивілізації» (...). Починаючи з цього часу, недостатньо було тільки говорити і успішно спілкуватися. Людям необхідно було вміти говорити такою мовою, яка визнавалася «мовою» (...). Мовлення, що не відповідало новим комунікаційним зразкам, оголошували «діалектами», що стали підпорядкованими категорії «мова». Створені таким чином діалекти розглядали як усну, «нецивілізовану» попередницю мови або її анахронічне відгалуження» (Kamusella 2009: 25). Блуммарт наголошував на важливості «стандартизованої національної мови в націєтворчому процесі, вказуючи, що «писемну мову цінують завжди більше, ніж усну; а стандарти більше, ніж діалекти» (Blommaert 2006: 241–242). Мозер висловлює подібну точку зору: «Здебільшого предметом аналізу виступає стандартизоване мовлення, а мови меншості (у даному випадку маю на увазі «діалекти», що різняться від стандарту) не завжди здобувають увагу» (Moser 2014: 296). У цьому контексті варто відзначити, що на аналізованих банкнотах використані винятково стандартизовані, кодифіковані мови, що таким чи іншим способом мають (напів)офіційний статус. А традиційно наявні на території сучасного Закарпаття мови єврейської і ромської громад (як мови підпорядковані, з низьким статусом) відсутні на всіх грошових одиницях.

Більшість євреїв регіону вважало рідною мовою ідиш (Weinreich 1964), а іврит (гебрайська мова) використовувалася, за винятком сіоністських організацій, лише в літургіях (Moser 2014: 299–300). З-поміж євреїв значна частка досить швидко пристосувалася до мови оточення (Konrád 2013: 108). Варіант ідишу, яким користувалися ті, хто не асимілювався, в основі своїй

може бути зарахований до так званого «центрального ідишу», який у цьому регіоні змішався з елементами західного ідишу. Причиною їх змішування були контакти між діалектами мігрантів, що прибували з двох напрямів (Weinreich 1964: 256, Moser 2014: 299). В інших частинах Угорщини та в Галичині легко пізнавали вихідців із Закарпаття внаслідок їх своєрідного мовлення, де поєдналися різні діалекти ідишу (Kotogóczy 2013: 39–40).

Попри те, що мовна асиміляція єврейського населення Угорщини відбувалася на межі XIX–XX століть доволі швидкими темпами, у тому числі й в аналізованому нами регіоні, у єврейських громадах краю ідишу відводили важливу роль у протистоянні секуляризації та мадяризації (Weinreich 1964: 261, Kotogóczy 2013: 39–40). Саме завдяки цьому сьогодні по всьому світу ідиш як жива, повсякденна мова залишилася переважно в тих єврейських родинях Єрусалима, Брукліна, Лондона, Антверпена, предки яких походять з угорських ортодоксальних хасидських громад саме цього регіону (Kotogóczy 2013: 40).

Угорська влада доби дуалістичної монархії – дотримуючись поширеної в тогочасній Європі практики (дивись: Kamusella 2009: 49) – не трактувала ідиш як окрему мову, попри те, що вона була рідною для значної частини єврейської громади регіону. Тому під час переписів населення не реєструвалася кількість осіб, які нею розмовляють, тож євреї у статистичних даних фіксувалися лише за віросповіданням (як ізраїльтяни). У методичному посібнику для тих, хто проводив опитування під час переписів 1900 та 1910 року, значилося: «У графі рідна мова або мова, якою володіє респондент, завжди може бути записана тільки жива мова, тому єврейська або гебрайська мова вказуватися не може. В окремих регіонах країни трапляються особи єврейської національності, які використовують так званий жаргон – гебрайську, змішану з німецькою, тому в таких випадках треба вказувати німецьку мову» (цитата за: Varga 1992: 15–16). На сторінці 129 частини I видання

«Результати перепису населення, проведеного в землях Угорського Королівства, проведеного на початку 1891 року» стосовно Березького комітату читаємо: «У Березькому комітаті (...) всього кілька німецьких поселень, а основу німців складають чи не самі тільки місцеві євреї (...), оскільки, за невеликим винятком, вони розмовляють зіпсованою німецькою мовою, тож числяться як німецькомовні».

У сучасній Україні трактування мови єврейської громади, що не асимілювалася, теж неоднозначне. У Законі України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин»⁸ цю мову названо «*мова єврейської національної меншини*» (Кресіна-Явір 2008: 204). У статистичних даних перепису населення 2001 року ця мова використовується під назвою «*єврейська мова*» (Осауленко ред. 2003). Таким чином суб'єктом згаданого закону стали не ідиш або іврит (ревіталізована в Ізраїлі гебрайська мова), а примарна з мовознавчої точки зору категорія. З даних перепису населення незрозуміло, що з 3307 осіб, які вказали рідною «єврейську» мову, хто мав на увазі іврит, а хто – ідиш (Лозинський 2008: 241). Лозинський (2008: 241–242) припускає, що зафіксована під час перепису мова – це іврит, а не ідиш; натомість Котигоренко (2007: 144) вважає, що це все ж таки ідиш. До речі, 83% українських євреїв назвали рідною російську мову, і всього 3,1% ту, яку в українській статистиці зафіксували як «єврейську». На Закарпатті в 2001 році всього 85 осіб вказало цю мову рідною.

А от пункт 2 статті 7 Закону «Про засади державної мовної політики», ухваленого 2012 року⁹, використовував уже не поняття «єврейська мова», а ідиш як регіональну мову чи мову меншин в Україні. Однак 28 лютого 2018

⁸ Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» від 15. 05. 2003 р. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/802-15>

⁹ Закон України «Про засади державної мовної політики» від 03. 07. 2012 р. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>.

року Конституційний Суд України визнав закон неконституційним унаслідок порушення процедури його ухвалення¹⁰.

У період Австро-Угорської Монархії найважливішими фактором визнання національності вважалася мова. Починаючи з перепису населення 1880 року, респондентів питали про рідну мову та знання інших мов – як «вітчизняних», так і «закордонних». Під час проведених за часів монархії переписів населення в Угорщині мову циган офіційно не визнавали так само, як і ідиш, а тому під час збору даних – за винятком перепису 1890 року – вони потрапляли до категорії «інші».

Хоча багато держав, як і сучасні Угорщина (Kontra 2010: 170, 2016) та Україна (Csernicskó–Molnár 2015), фіксують під час переписів «циганську» або «ромську» мову, насправді це поняття дуже узагальнене. «Циганська мова» – це узагальнююча категорія, яка об'єднує – насамперед через очевидні етнічні риси – усі особливості всередині групи, кваліфікованої як цигани і оціненої семантично гомогенною. (Marushiakova–Popov 2016: 27). У випадку циган Карпатського басейну йдеться про дві різні мови, дві різні мовні спільноти. Це: 1) новоіндійська мова індоарійської гілки індоєвропейської мовної сім'ї; 2) беаська, що належить до неолатинських мов романської групи індоєвропейської мовної сім'ї; а також їх діалекти (Szalai 2015: 117–121).

З точки зору кількості мовців та географічної поширеності ромська є однією з найбільших мов меншин у Європі. Мовці, які розмовляють однією з циганських мов, крім рідної, зазвичай володіють ще одною або кількома іншими мовами. При цьому це не територіальна мова, оскільки розташування її мовних спільнот не є тісно прив'язаним до певної географічної території чи адміністративного утворення. Розрізняють чотири більші

¹⁰ Про втрату чинності Закону, як такого, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), див. Рішення Конституційного Суду № 2-р/2018 від 28.02.2018. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18/paran55#n55>

ромські діалектні групи: балканська, волоська, центральна і північна. До північної підгрупи центральної діалектної групи належать ромські громади зі Словаччини, Південної Польщі та Закарпаття, яких ще називають «карпатськими» ромами (Moser 2014: 297). У карпатському регіоні поширилися угорські циганські (romungro, карпатські цигани, ungrika roma) та словацькі циганські (servika roma) говірки, у яких простежуються впливи угорської та слов'янських мов (Szalai 2006). Наступна велика група – це цигани, які мовно вже асимілювалися (Marushiakova–Popov 2016: 27). Більшість ромів Карпатського басейну, серед них і закарпатські, з мовної точки зору асимілювалися до домінуючої в їх середовищі мови (Szuhay 2011). Наприклад, майже дві третини закарпатських ромів є угорськомовними (Braun–Cserniczkó–Molnár 2010).

Читачі, напевне, звернули увагу, що у випадку австро-угорських та чехословацьких крон йшлося про руську/українську або українську/руську мову, а коли мова йшла про угорські пенге, ми використовували назву «угроруська»; аналізуючи, радянські карбованці, українські купоно-карбованці та гривні вживали винятково назву «українська».

У питанні *українська/руська versus українська або руська* причиною невизначеності є те, що вживання етноніму «український» замість ранішого «руський» або «малорос» стало поступово домінувати в середовищі східних слов'ян Галичини та Буковини тільки на межі XIX–XX століть. Певний час згадані етноніми використовували паралельно, фактично як синоніми (дивись: Магочій 2007: 377, 2012: 427, Нагорна 2008: 154–155, Pavlenko 2010: 141). Як вважає Екельчик, українська ідентичність з'явилася в першій третині XIX століття як альтернатива до ідентичності «малорос», поширеної на східних українських землях, що входили до складу Росії, та «руський», поширеної в Західній Україні, яка була частиною Австрії. Однак домінуючою вона стала тільки через тривалий час (Екельчик 2010: 64, 94–95). При цьому

на західних територіях, що входили до складу Угорщини, етнонім «*руський*» використовувався значно довше (Грушевський 1913/1954, 1991, Шевельов 1987: 51, Екельчик 2010, Kamusella 2009: 176).

В Угорському Королівстві, що входило до складу Австро-Угорської Монархії, для позначення слов'ян, які компактно проживали в північно-східному регіоні країни, та їх мови використовували назву «*рутенці/рутенська*». Панівна точка зору угорського мовознавства полягала тоді в тому, що ці слов'янські мовні варіанти не є частиною російської мови, і хоча в деяких рисах відрізняються від мови слов'ян, що живуть по той бік Карпат, але не є відмінними від неї мовою (Чопей 1883: x, Bonkáló 1910: 3, 1915: 81, 1940/1996). Чехословацька Республіка не бажала ухвалювати рішення в питанні, чи є усні та письмові мовні варіанти, які використовуються населенням, що проживає на території сучасного Закарпаття, тільки говірками української мови чи самостійною мовою (Csernicskó 2013: 134–156, Черничко–Фединець 2014: 91–127). А ось угорська влада протягом 1939–1944 років доклала значних політичних і фінансових зусиль для того, щоб посилити в регіоні самостійну руську (русинську) ідентичність, відмінну від української. У цьому процесі визначальну роль відіграла кодифікація окремої руської (русинської) літературної мови (Csernicskó 2013: 175–192, Черничко–Фединець 2014: 157–181).

Радянський Союз, до складу якого регіон відійшов після Другої світової війни, не визнавав русинський народ і мову. Це й не дивно, адже Комуністичний Інтернаціонал ще на конгресі в Москві 1924 року ухвалив рішення, що русини, які проживають у Чехословаччині, – це українці, які мають право на возз'єднання з Радянською Україною. Тому всім комуністичним партіям необхідно було сприяти у цьому прагненні (Shevelov 1987: 204, Шевельов 1987: 255, Magocsi 2016: 110). Незалежна з 1991 року Україна продовжує радянську традицію: не визнає самостійність русинського народу та

його мови; розглядає русинів як етнічну групу українців, а їх мову – як діалект української (Csernicskó 2013: 323–330). Київ оцінює русинський рух як сепаратистський, інспірований зовнішніми силами, і такий, що є небезпечним для територіальної цілісності держави (дивись: Белей 2017, Віднянський 2017, Зан 2017).

Не займаючи певної позиції в цьому не стільки мовознавчому, скільки політичному питанні, вважати русинську мовою чи діалектом (дивись про це: Черничко 2017), зазначимо, що після Другої світової війни русинська мова не використовувалася на грошах, які були в обігу на Закарпатті.

«Нації чи народи, що не мають держави, з точки зору суспільства є інвалідами і невидимими, не-гравцями на міжнародній арені», – відзначають два відомі фахівці з питань захисту мовних прав людини (Phillipson–Skutnabb-Kangas 1995: 498). В аналізовану нами епоху на Закарпатті такими невидимими гравцями на грошових одиницях стали мови єврейської та ромської громад.

ВИСНОВКИ

Як вважають укладачі міжнародного збірника «*The Palgrave handbook of Slavic languages, identities and borders*», розширення Європейського Союзу в центральній частині Європи, скасування формальних кордонів із мовної точки зору можна розглядати і як часткове своєрідне повернення поліетнічних і багатомовних Російської, Австро-Угорської і Османської імперій (Kamusella–Nomachi–Gibson 2016: 3). Замість одномовних національних держав знову виникає поліетнічна і багатомовна структура, у якій національні держави поступаються частиною свого суверенітету.

Коли в листопаді 2013 року з'ясувалося, що тодішній Президент України Віктор Янукович не підписуватиме у Вільнюсі Угоду про асоціацію та зону вільної торгівлі з Європейським Союзом, у Києві розпочалися мітинги на підтримку вектору європейської інтеграції (Fedinec–Cserniczkó 2017, Onuch 2015). У протестах взяло участь і багато закарпатців, сподіваючись, що в близькому майбутньому Україна – а, отже, й Закарпаття – зможе стати членом ЄС. Після поразки режиму Януковича нова українська влада підписала з ЄС угоду про зону вільної торгівлі, сьогодні українці вже можуть подорожувати до Європи без віз, а з вересня 2017 року набула чинності угода про асоціацію. Проте на шляху до європейської інтеграції це лише маленькі кроки, якими Україна фактично ще не наблизилася до членства в ЄС. Можливо, якщо країні вдасться подолати структурні труднощі, вирішити внутрішні і зовнішні політичні конфлікти, знайти вихід зі збройного протистояння, відродити економіку, тоді Україну приймуть до ЄС. І тоді – в далекому майбутньому – закарпатці теж зможуть розраховуватися спільною валютою – євро. Тобто такими банкнотами, на яких назва грошової одиниці вказана латинськими, грецькими і

кириличними літерами, а скорочена назва Центробанку подана офіційними мовами ЄС (і тоді – у тому числі, українською також).

Та навіть коли Україна вступить до ЄС, а закарпатці будуть користуватися євро, не кодифіковані, не стандартизовані і неофіційні мови й надалі не будуть використовуватися на банкнотах. Незалежно від того, яку мовну ідеологію (плюралістичну чи гомогенну) втілює певна грошова одиниця, навіть багатомовні банкноти сприяють зменшенню мовної різноманітності, надаючи домінантне розташування мовам з офіційним статусом і приховуючи неофіційні, не кодифіковані мови.

З усього вище сказаного можна зробити висновок, що мовна політика – це щось значно більше, ніж просто регулювання функціонування мов або мововживання. Мовна політика – це поняття, яке, виходячи з тісного зв'язку мови і нації, мови й ідентичності, мови й державності, просякнуте ідеологією. Мовна політика – це спланований, політично залежний та ідеологічно детермінований вплив на мовні процеси і уявлення про мови, який сприяє отриманню чи поверненню політичного, суспільного, економічного і/або культурного домінування певних окреслених (у тому числі в мовному розумінні) груп, а також сприяє посиленню чи перетворенню мовних і суспільних ієрархічних відносин. Наше дослідження, у якому проаналізовано мовний ландшафт з оригінальної точки зору (огляд мов, які використовувалися протягом століття на банкнотах, що були в обігу на Закарпатті) якраз стало наочним прикладом такого впливу.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Белей Лесь 2012а. Вивіски державних установ як елемент мовного ландшафту (на матеріалі Закарпатської області) In *Українська мова у XXI столітті: традиції і новаторство. Тези доповідей II Всеукраїнського лінгвістичного форуму молодих учених*. Київ. 368–371.
- Белей Лесь 2012б. *Мовний ландшафт Закарпатської області України початку XXI ст.* Київ: Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України.
- Белей Любомир 2017. «Русинський» сепаратизм: націєтворення *in vitro*. Київ: Темпора.
- Брежнев Леонид 1981. *Отчет Центрального Комитета КПСС XXVI съезду Коммунистической партии Советского Союза и очередные задачи партии в области внутренней и внешней политики*. Москва: Политиздат.
- Вегеш Микола – Токар Маріан 2009. *Карпатська Україна на шляху державотворення*. Ужгород: Карпати.
- Вегеш Микола – Фединець Чілла ред. 2010. *Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура*. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра».
- Вегеш Микола та інші 2011. *Хроніка Закарпаття 1867–2010 / Kárpátalja évszámokban 1867–2010*. Ужгород: Говерла.
- Віднянський Степан 2017. Актуалізація «русинського питання» в Закарпатті та за його межами в контексті анексії Криму і війни на сході України. *Стратегічні пріоритети* 42(1): 8–17.
- Гиря Володимир 2012. *Угорська іредента в міжвоєнному Закарпатті («угорський фактор» у суспільно-політичному житті)*. Ужгород: Всеукраїнське державне видавництво «Карпати».
- Грушевський Михайло 1913/1954. *Історія України-Руси*. Том 1. Нью Йорк: Видавниче товариство «Книгоспілка».
- Грушевський Михайло 1991. *Хто такі українці і чого вони хочуть*. Київ: Товариство «Знання» України.
- Екельчик Сергей 2010. *История Украины. Становление современной нации*. Киев: Издательство «К.И.С.»
- Зан Михайло 2017. Неорусинство на Закарпатті як латентний фактор дезінтеграційної загрози єдності українського етнонаціонального простору. *Стратегічні пріоритети* 42(1): 62–71.

- Исаев Магомет 1982. *Социолінгвистические проблемы языков народов СССР: Вопросы языкового планирования и языкового строительства*. Москва: Высшая школа.
- Котигоренко Віктор 2007. Мовний аспект державної етнополітики в Україні. *Стратегічні пріоритети* 2/3: 137–146.
- Кресіна Ірина – Явір Віра 2008. Проблеми імплементації норм міжнародного права у національне законодавство про мови. In Oleksandr Maiboroda та інші ред. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України. 190–204.
- Левенець Ю. та інші ред. 2008. *Закарпаття в етнополітичному вимірі*. Київ: ІПЕНД ім. І. Ф. Кураса.
- Лозинський Роман 2008. *Мовна ситуація в Україні*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.
- Магочій Павло Роберт 2007. *Історія України*. Київ: Критика.
- Магочій Павло Роберт 2012. *Україна. Історія її земель та народів*. Ужгород: Видавництво В. Падяка.
- Масарик Томаш Гарріг 1923. *Словяне по війнь*. Ужгород.
- Мозер Міхаель – Левкова Анастасія 2016. “Дві державні мови в Україні – це крок не до Швейцарії чи Фінляндії, а до Білорусі”. *Портал мовної політики* 12.04.2016. <http://language-policy.info/2016/04/mihael-mozer-dvi-derzhavni-movy-v-ukrajini-tse-krok-ne-do-shvejtsariji-chy-finlyandiji-a-do-bilorusi/>
- Нагорна Лариса 2008. *Регіональна ідентичність: український контекст*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.
- Олійник Оксана 2013. Особливості співіснування та взаємодії мов у мовному ландшафті міста (на матеріалі знаків Києва). *Філологічні науки* 1: 223–227.
- Осауленко Олександр ред. 2003. *Національний склад населення України та його мовні ознаки за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року*. Київ, Державний Комітет статистики України.
- Офіцинський Роман 2010. Закарпатська Україна, 1944–1946 роки. In Вегеш Микола – Фединець Чілла ред. *Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура*. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра». 271–284.
- Тарканій Ганна 2011. Закарпатська відповідь українському „мовному питанню”. *Закарпаття онлайн* 25 березня 2011 р. <http://zakarpatya.net.ua/ukr-news-80913-Zakarpatska-vidpovid-ukrainskomu-movnomu-pytanniu->
- Черничко Степан 2014. Мовна політика і мовний ландшафт сучасного Закарпаття в історичному плані (1900–1944 рр.). In Барань Є. – Черничко Степан ред. *Українсько-угорські міжмовні*

- контакти: минуле і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції. Ужгород: Видавництво В. Падяка. 48–66.
- Черничко Степан 2017. Русинська – мова або діалект? Освітлення проблеми на основі понять соціолінгвістики. In Márku Anita – Tóth Enikő szerk. *Többsnyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III*. Ungvár: RIK-U. 108–117.
- Черничко Степан – Фединець Чілла 2014. *Наш місцевий Вавилон. Історія мовної політики на території Закарпаття у першій половині ХХ століття (до 1944 року)*. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра».
- Чопей Ласлов 1883. *Русько мадярський словарь*. Budapest.
- Шевельов Юрій 1987. *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус*. Київ: Сучасність.
- Ajsic, Adnan – McGroarty, Mary 2015. Mapping Language Ideologies. In F.M. Hult & D.C. Johnson (Eds.), *Research Methods in Language Policy and Planning: a Practical Guide*. Malden, MA: Wiley Blackwell. 181–192.
- Arel, Dominique 2014. Double Talk: Why Ukrainian Fight Over Language. *Foreign Affairs* 19 March 2014.
- Aronin, Larissa – Ó Laoire, Muiris 2012. The Material Culture of Multilingualism. In Durk Gorter, Heiko F. Marten, Luk Van Mensel eds. *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 299–318.
- Backhaus, Peter 2005. Signs of multilingualism in Tokyo: A diachronic look at the linguistic landscape. *International Journal of the Sociology of Language* 175/176: 103–121.
- Backhaus, Peter 2006. Multilingualism in Tokyo: A Look into the Linguistic Landscape. *International Journal of Multilingualism* 3(1): 52–66.
- Backhaus, Peter 2007. *Linguistic Landscapes: A Comparative Study of Urban Multilingualism in Tokyo*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Batt, Judy 2002. Transcarpathia: Peripheral region at the 'centre of Europe'. *Regional & Federal Studies* 12(2): 155–177.
- Beneš, Edvard 1916. *Détruisez l' Autriche-Hongrie: La Martyre des Tchechoslovaques a travers histoire*. Paris: Librairie Delagrave.
- Beneš, Edvard 1917. *Bohemia's Case for Independence*. London: Allen and Unwin.
- Ben-Rafael, Eliezer – Elana Shohamy, – M. H. Amara – Nira Trumper-Hecht 2006. Linguistic landscape as symbolic construction of the public space: The case of Israel. In D. Gorter ed. *Linguistic landscape: A new approach to multilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters. 7–30.

- Ben-Rafael, Elizier et al. 2010. Introduction. In Shohamy, Elana et al. eds. *Linguistic Landscape in the City*. Bristol: Multilingual Matters. xi–xxviii.
- Beregszászi, Anikó 2005. „Csata” a szimbolikus térért, avagy a látható/láthatatlan anyanyelv. In Beregszászi, Anikó – Papp, Richárd szerk. *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Budapest–Beregszász. 158–163.
- Beregszászi, Anikó – Csernicskó, István 2016. A pénz beszél: a mai Kárpátalja területén osztozó birodalmak nyelvpolitikája a bankjegyeken megjelenő nyelvek tükrében. *Alkalmazott Nyelvtudomány* XVI/1. DOI <http://dx.doi.org/10.18460/ANY.2016.1.001>
- Berezkina, Maimu 2016. Language is a costly and complicating factor: a diachronic study of language policy in the virtual public sector. *Language Policy* DOI 10.1007/s10993-016-9422-2
- Bever, Olga 2010. *Linguistic Landscapes of Post-Soviet Ukraine: Multilingualism and Language Policy in Outdoor Media and Advertising*. Tucson: University of Arizona.
- Bever, Olga 2015. Linguistic landscapes as multimodal and multilingual phenomena. In: Mikko Laitinen – Anastassia Zabrodskaja eds. *Dimensions of Sociolinguistics Landscapes in Europe. Materials and Methodological Solutions*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 233–261.
- Bilaniuk, Laada 2010. Language in the balance: the politics of non-accommodation on bilingual Ukrainian–Russian television shows. *International Journal of the Sociology of Language* 210: 105–133.
- Blackwood, Robert – Lanza, Elizabeth – Hirut Woldemariam eds. 2016. *Negotiating and Contesting Identities in Linguistic Landscape*. London: Bloomsbury Academic.
- Blommaert, Jan 2006. Language Policy and National Identity. In T. Ricento ed. *An Introduction to Language Policy: Theory and Method*. Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd. 238–254.
- Blommaert, Jan 2013. *Ethnography, superdiversity and linguistic landscapes: Chronicles of complexity*. Multilingual Matters, Bristol.
- Blommaert, Jan – Maly, Ico 2014. Ethnographic linguistic landscape analysis and social change: A case study. *Tilburg Papers in Culture Studies*, paper 100. http://www.researchgate.net/publication/264992781_Ethnographic_Linguistic_Landscape_Analysis_and_social_change_A_case_study
- Blommaert, Jan – Verschueren, Jef 1992. The role of language in European nationalist ideologies. *Pragmatics* 2(3): 355–375.
- Bochmann, Klaus 1999. A nyelvpolitika elmélete, módszerei és elemzése. In Szépe György – Derényi András szerk. *Nyelv, hatalom, egyenlőség. Nyelvpolitikai írások*. Budapest: Corvina. 25–69.

- Bonkáló, Sándor 1910. *A rahói kisorosz nyelvjárás leíró hangtana*. Gyöngyös: Herczog Ernő Ármin Könyvnyomdája.
- Bonkáló, Sándor 1915. Az orosz (nagyoros) és a rutén (kisorosz vagy ukrainai) irodalmi nyelv kérdéséhez. *Nyelvtudomány V*: 81–110.
- Bonkáló, Sándor 1940/1996. *A rutének (ruszinok)*. Második, bővített kiadás. Basel–Budapest: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.
- Bowring, Bill 2014. The Russian Language in Ukraine: Complicit in Genocide, or Victim of State-building? In Lara Ryazanova-Clarce ed. *The Russian Language Outside the Nation*. Edingurgh: Edingurgh University Press. 56–78.
- Braun, László – Csernicskó, István – Molnár, József 2010. *Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján*. Ungvár: PoliPrint.
- Brubaker, Rogers 2006. *Nacionalizmus új keretek között*. Budapest: L'Harmattan–Atelier.
- Brubaker, Rogers 2011. Nationalizing states revisited: projects and processes of nationalization in post-Soviet states. *Ethnic and Racial Studies* 34(11): 1785–1814.
- Cobarrubias, Juan 1983. Ethical issues in status planning. In Juan Cobarrubias – Joshua A. Fishman eds. *Progress in language planning. International perspectives*. Berlin–New York–Amsterdam: Mouton. 41–85.
- Csernicskó, István 2013. *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Csernicskó, István 2015. Nyelvek vetélkedése a nyelvi tájképben: kárpátaljai példa. *Alkalmazott Nyelvtudomány XV*(1–2): 71–84.
- Csernicskó, István 2016a. A dinamikusan változó nyelvi tájkép: Kárpátalja példája. *Acta Humana. Emberi jogi közlemények III*/3: 91–105.
- Csernicskó, István 2016b. A változás megragadása a nyelvi tájképben: Kárpátalja példája. *Magyar Nyelv* 112/1: 50–62.
- Csernicskó, István 2017. Language Policy in Ukraine: The Burdens of the Past and the Possibilities of the Future. In Simone E. Pfenniger and Judit Navracsecs eds. *Future Research Directions for Applied Linguistics*. Bristol: Multilingual Matters. 120–148.
- Csernicskó, István 2019. *Fények és árnyak: Kárpátalja nyelvi tájképéből*. Ungvár: Autdor-Shark.
- Csernicskó, István – Beregszászi, Anikó 2019. Different states, same practices: visual construction of language policy on banknotes in the territory of present-day Transcarpathia. *Language Policy* 18(2): 269–293. <https://doi.org/10.1007/s10993-018-9485-3>
- Csernicskó, István – Ferenc, Viktória 2014. Hegemonic, regional, minority and language policy in Subcarpathia: a historical overview and the present-day situation. *Nationalities Papers* 42(3): 399–425.
- Csernicskó, István – Ferenc, Viktória 2016. Transitions in the language policy of Ukraine (1989–2014). In Sloboda, Marian, Petteri

- Laihonen and Anastassia Zabrodskaja eds. *Sociolinguistic Transition in Former Eastern Bloc Countries: Two Decades after the Regime Change*. Frankfurt am Main Peter Lang. 349–377.
- Csernicskó, István – Laihonen, Petteri 2016. Hybrid practices meet nation-state language policies: Transcarpathia in the twentieth century and today. *Multilingua* 35/1: 1–30.
- Csernicskó, István – Molnár, József 2015. Valóság és/vagy konstruált valóság az ukrajnai népszámlálásokban. *Regio* 23/3: 46–79.
- Dal Negro, Silvia 2009. Local policy modeling the linguistic landscape. In E. Shohamy – D. Gorter eds. *Linguistic landscape. Expanding the scenery*. New York & London: Routledge. 206–218.
- Edwards, John 2010. *Minority Languages and Group Identity: Cases and Categories*. Amsterdam: John Benjamins.
- Fairclough, Norman 1995. *Critical discourse analysis: The critical study of Language*. London: Longman.
- Fairclough, Norman 2001. *Language and power* (2nd ed.). London: Longman.
- Fedinec, Csilla 2015. „A magyar szent koronához visszatért Kárpátalja” 1938–1944. Budapest: Jaffa Kiadó.
- Fedinec, Csilla – Csernicskó, István 2017. (Re)conceptualization of Memory in Ukraine after the Revolution of Dignity. *Central European Papers* V(1): 46–71.
- Fedinec, Csilla – Csernicskó, István 2019. The People of the “Five Hundred Villages”: Hungarians, Rusyns, Jews, and Roma in the Transcarpathian Region in Austria–Hungary. In: Markian Prokopovych, Carl Bethke, Tamara Scheer eds. *Language Diversity in the Late Habsburg Empire*. Leiden: Brill Academic Publishers. 160–195.
- Fedinec, Csilla – Vehes, Mikola eds. 2010. *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*. Budapest: Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete.
- Gal, Susan 2002. Language Ideologies and Linguistic Diversity: Where Culture Meets Power. In Keresztes L. – Maticsák S. eds. *A magyar nyelv idegenben*. Debrecen: Debreceni Egyetem. 197–204.
- Gal, Susan 2018. *A nyelv politikája. Nyelvi antropológiai tanulmányok*. Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara.
- Gorter, Durk 2006a. Further Possibilities for Linguistic Landscape Research. In Durk Gorter ed. *Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism*. Clevedon–Buffalo–Toronto: Multilingual Matters. 81–89.
- Gorter, Durk 2006b. Introduction: The Study of the Linguistic Landscape as a New Approach to Multilingualism. In Durk Gorter ed. *Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism*. Clevedon–Buffalo–Toronto: Multilingual Matters. 1–6.

- Gorter, Durk 2013. Linguistic Landscapes in a Multilingual World. *ARAL – Annual Review of Applied Linguistics* 33: 190–212.
- Gorter, Durk 2017. A nyelvi tájkép tanulmányozása: bevezetés a tudományterületbe. *Regio* 25/3: 31–49.
- Gorter, Durk ed. 2006. *Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism*. Clevedon–Buffalo–Toronto: Multilingual Matters.
- Gorter, Durk – Marten, Heiko F. – Van Mensel, Luk eds. 2012. *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Gorter, Durk – Marten, Heiko F. – Van Mensel, Luk 2019. Linguistic Landscapes and Minority Languages. In Gabrielle Hogan-Brun and Bernadette O'Rourke eds. *The Palgrave Handbook of Minority Languages and Communities*. London: Palgrave Macmillan. 481–506.
- Grenoble, Lenore A. 2003. *Language Policy in the Soviet Union*. New York–Boston–Dordrecht–London, Moscow: Kluwer Academic Publishers.
- Grin, François 2003. *Language Policy Evaluation and the European Charter for Regional or Minority Languages*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Gyurgyák, János 2007. *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Budapest: Osiris.
- Hires-László, Kornélia 2015. Nyelvi tájkép és etnicitás Beregszászon. In Márku Anita – Hires-László Kornélia szerk. *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép*. Autdor-Shark, Ungvár. 160–185.
- Hires-László, Kornélia 2019. Linguistic Landscapes in a Western Ukrainian Town. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy* 10(1): 87–111.
- Huebner, Thom 2006. Bangkok's linguistic landscapes. Environmental print, codemixing and language change. In D. Gorter ed. *Linguistic landscape. A new approach to multilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters. 31–51.
- Hult, Francis M. 2014. Drive-thru linguistic landscaping: Constructing a linguistically dominant place in a bilingual space. *International Journal of Bilingualism* 18(5): 507–523.
- Hymans, Jacques E.C. 2005. International Patterns in National Identity Content: The Case of Japanese Banknote Iconography. *Journal of East Asian Studies* 5: 315–346.
- Irvine, Judith T. – Gal, Susan 2000. Language ideology and linguistic differentiation. In P. Kroskrity ed. *Regimes of language*. Santa Fe: School of American Research Press. 35–83.
- Ivanova, Olga 2016. Language situation in post-Soviet-Kyiv: Ukrainian and Russian in the linguistic landscape and communicative practices. In Sloboda, Marian, Petteri Laihonen and Anastassia Zabrodskaja eds. *Sociolinguistic Transition in Former Eastern Bloc*

- Countries: Two Decades after the Regime Change*. Frankfurt am Main Peter Lang. 379–405.
- Jaworski, Adam – Thurlow, Crispin 2010. Introducing Semiotic Landscapes. In Adam Jaworski – Crispin Thurlow eds. *Semiotic Landscapes: Language, Image, Space*. London: Continuum. 1–40.
- Jaworski, Adam – Thurlow, Crispin eds. 2010. *Semiotic landscapes: Language, image, space*. London: Continuum.
- Kamusella, Tomasz 2009. *The Politics of Language and Nationalism in Modern Central Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Kamusella, Tomasz 2015. *Creating Languages in Central Europe During the Last Millennium*. New York: Palgrave Macmillan.
- Kamusella, Tomasz – Nomachi, Motoki – Gibson, Catherine 2016. Introduction. In T. Kamusella, M. Nomachi & C. Gibson (eds.) *The Palgrave handbook of Slavic languages, identities and borders*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan UK. 1–7.
- Karmacsi, Zoltán 2014. Vizuális kétnyelvűség: az új nyelvtörvény adta lehetőségek. In Bárány E. – Csernicskó I. szerk. *Українсько-угорські міжмовні контакти: минуле і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції / Az ukrán–magyar nyelvi kapcsolatok múltja és jelene. Nemzetközi tudományos konferencia előadásai*. Ungvár: Видавництво В. Падяка, 120–131.
- Karmacsi, Zoltán 2017. A nyelvi tájkép változásának egy aspektusa. In Márku Anita – Tóth Enikő szerk. *Többynyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III*. Ungvár: RIK-U, 2017. 54–60.
- Kocsis, Károly – Tátrai, Patrik eds. 2015. *Changing Ethnic Patterns of the Carpatho-Pannonian Area*. Budapest: MTA CSFK Földrajztudományi Intézet. 3., bővített és átdolgozott kiadás.
- Komoróczy, Szonja Ráhel 2013. Nyelvhasználat. In Bányai Viktória, Fedinec Csilla és Komoróczy Szonja Ráhel szerk. *Zsidók Kárpátalján: történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig* Budapest: Aposztróf. 37–44.
- Konrád, Miklós 2013. Az államhatalom és a régió más népességeinek viszonya a zsidósághoz. In Bányai, Viktória – Fedinec, Csilla – Komoróczy, Szonja Ráhel szerk. *Zsidók Kárpátalján: történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig* Budapest: Aposztróf. 106–125.
- Kontra, Miklós 2010. *Hasznos nyelvészet*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Kontra, Miklós 2016. Újabb nyelvi genocídium. *Élet és Irodalom* LX/47: 4.
- Kroskrity, Paul V. 2000. Regimenting language. In Paul V. Kroskrity ed. *Regimes of Language: Ideologies, Politics and Identities*. Santa Fe: School of American Research Advanced Seminar Series. 1–34.
- L'nyavskiy-Ekelund, Svetlana 2016. *Ukrainian Language Policy: The Status of Russian in English Language Medium Ukrainian and*

- Russian Newspapers and in the Linguistic Landscape of Four Regions.* Master's Thesis. Lund: Lund University.
- Laihonen, Petteri 2012. Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 3: 27–49.
- Laihonen, Petteri 2015a. Beware of the dog! Private linguistic landscapes in two 'Hungarian' villages in South-West Slovakia. *Language Policy* 14 (1). DOI 10.1007/s10993-015-9358-y. <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10993-015-9358-y#page-1>
- Laihonen, Petteri 2015b. Linguistic landscapes of a minoritized regional majority: Language ideologies among Hungarians in South-West Slovakia. In Mikko Laitinen–Anastassia Zabrodszkaja eds., *Dimensions of Sociolinguistic Landscapes in Europe Materials and Methodological Solutions*. Peter Lang, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien. 171–198.
- Laihonen, Petteri – Csernicskó, István 2017. Kísérlet egy összehasonlító vizsgálatra: a nyelvi tájkép dél-szlovákiai, székelyföldi és kárpátaljai falvakban. *Regio* 25/3: 50–81.
- Laihonen, Petteri – Csernicskó, István 2019. Expanding Marginality: Linguascaping a Transcarpathian Spa in Sout-Western Ukraine. In Sjakk Kroon and Jos Swanenberg eds. *Language and Culture on the Margins: Global/Local Interactions*. New York–London: Routledge. 145–164.
- Landry, Rodrigue – Bourhis, Richard Y. 1997. Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study. *Journal of Language and Social Psychology* 16(1): 23–49.
- Magocsi, Paul Robert 2016. A Borderland of Borders: The Search for a Literary Language in Carpathian Rus'. In Tomasz Kamusella, Motoki Nomachi, Catherine Gibson eds. *The Palgrave Handbook of Slavic Languages, Identities and Borders*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan UK. 101–123.
- Maitz, Péter 2008. Linguistic nationalism in nineteenth-century Hungary: Reconstructing a linguistic ideology. *Journal of Historical Pragmatics* 9(1): 20–47.
- Mark, David. M. – Turk, A. G. – Burenhult, N. – Stea, D. eds. 2011. *Landscape in language: Transdisciplinary perspectives*. Culture and language use 4. Amsterdam: Philadelphia John Benjamins.
- Marten et al. 2012. Marten, F. Heiko, Van Mensel, Luk & Durk Gorter 2012. Studying Minority Languages in the Linguistic Landscape. In Durk Gorter, Heiko F. Marten Luk & Van Mensel eds. *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 1–15.
- Marushiakova, Elena – Popov, Vesselin 2016. Identity and Language of the Roma (Gypsies) in Central and Eastern Europe. In T. Kamusella, M. Nomachi & C. Gibson eds. *The Palgrave Handbook of Slavic*

- Languages, Identities and Borders*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan UK. 26–54.
- Masaryk, Tomáš Garrigue 1925. *Světová revoluce: Za války a ve válce, 1914–1918*. Prague: Orbis.
- May, Stephen 2006. Language Policy and Minority Rights. In Thomas Ricento ed. *An Introduction to Language Policy: Theory and Method*. Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd. 255–272.
- Moser, Michael 2014. Milyen nyelven beszéltek Kárpáti Ukrajnában: politikai vagy nyelvészeti kérdés? In In Fedinec Csilla szerk. *Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*. Pozsony: Kalligram. 296–307.
- Moser, Michael 2016. Rusyn: A New–Old Language In-between Nations and States. In Tomasz Kamusella, Motoki Nomachi, Catherine Gibson eds. *The Palgrave Handbook of Slavic Languages, Identities and Borders*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan UK. 124–139.
- Nagy, Noémi 2015. Linguistic Legislation in Hungary during the Era of Dualism. In M. Wakounig – F. Kühnel eds. *Central Europe (Re-)visited – A Multi-Perspective Approach to a Region*. Berlin – Wien: LIT Verlag. 229–245.
- Nagy, Noémi 2017. A nemzetiségi törvény kétes öröksége: adalékok a dualizmuskori Magyar nyelvjoghoz. *Jogtörténeti Szemle* 2017/3: 70–74.
- Onuch, Olga 2015. EuroMaidan Protests in Ukraine: Social Media Versus Social Networks. *Problems of Post-Communism* 62: 1–19.
- Orosz, Örs ed. 2012. *A hely nevei, a nyelv helyei. A kisebbségi nyelvi jogok története Szlovákiában 1918–2012*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Paulston, Christina Bratt – Heidemann, Kai 2006. Language Policies and the Education of Linguistic Minorities. In Thomas Ricento ed. *An Introduction to Language Policy: Theory and Method*. Blackwell Publishing Ltd. 292–310.
- Pavlenko, Aneta 2009. Language Conflict in Post-Soviet Linguistic Landscapes. *Journal of Slavic Linguistics* 17(1–2): 247–274.
- Pavlenko, Aneta 2010. Linguistic Landscape of Kyiv, Ukraine: A Diachronic Study. In Elana Shohamy, Eliezer Ben-Rafael and Monica Barni eds. *Linguistic Landscape in the City*. Bristol–Buffalo–Toronto: Multilingual Matters. 133–150.
- Pavlenko, Aneta 2011. Language rights versus speakers’ rights: on the applicability of Western language rights approaches in Eastern European contexts. *Language Policy* 10: 37–58.
- Pavlenko, Aneta 2012. Transgression as the Norm: Russian in Linguistic Landscape of Kyiv, Ukraine. In D. Gorter, H. F. Marten, L. Van Mensel eds. *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 36–56.

- Pavlenko, Aneta 2013. Multilingualism in Post-Soviet successor states. *Language and Linguistics Compass* 7(4): 262–271.
- Pavlenko, Aneta 2015. Why diachronicity matters in the study of linguistic landscapes. *Linguistic Landscape* 1(1/2): 114–132.
- Pennycook, Alastair 2000. Language, ideology and hindsight: Lessons from colonial language policies. In Thomas Ricento ed. *Ideology, politics, and language policies: Focus on English*. Amsterdam: John Benjamins. 49–65.
- Pennycook, Alastair 2017. Translanguaging and semiotic assemblages. *International Journal of Multilingualism* 14(3): 269–282.
- Phillipson, Robert – Skutnabb-Kangas, Tove 1995. Linguistic Rights and Wrongs. *Applied Linguistics*, 16(4), 483–504.
- Pomichál, Richárd 2007. Csehszlovákia és Magyarország viszonya az 1920-as években. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2007/2: 63–85.
- Puzey, Guy 2012. Two-Way Traffic: How Linguistic Landscapes Reflect and Influence the Politics of Language. In D. Gorter, H. F. Marten & L. Van Mensel eds. *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 127–147.
- Raento, P. – Hämäläinen, A. – Ikonen, H. – Mikkonen, N. 2004. Striking Stories. A Political Geography of Euro Coinage. *Political Geography* 23/8: 929–995.
- Ricento, Thomas 2006. Theoretical Perspectives in Language Policy: An Overview. In Thomas Ricento ed. *An Introduction to Language Policy: Theory and Method*. Blackwell Publishing Ltd. 3–9.
- Rjabcsuk, Mikola 2015. *A két Ukrajna*. Budapest: Örökség Kulturpolitikai Intézet.
- Romsics, Ignác 2010. *Magyarország története a XX. században*. Negyedik, javított és bővített kiadás. Budapest: Osiris.
- Rubdy, Rani – Ben Said, Selim eds. 2015. *Conflict, Exclusion and Dissent in the Linguistic Landscape*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Sándor, Klára 2006. Nyelvtervezés, nyelvpolitika, nyelvművelés. In Kiefer Ferenc szerk. *Magyar nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 959–995.
- Sándor, Klára 2014. *Határtalan nyelv*. Bicske: SZAK Kiadó.
- Scollon, Ron – Scollon, Suzie Wong 2003. *Discourses in place: Language in the material world*. London, UK: Routledge.
- Sebba, Mark 2013. The visual construction of language hierarchy: The case of banknotes, coins and stamps. *Journal of Language and Politics* 12(1): 101–125.
- Shevelov, George Y. 1987. The Language Question in the Ukraine in the Twentieth Century (1900–1941). *Harvard Ukrainian Studies* XI: 118–224.
- Shohamy, Elana 2006. *Language policy: Hidden agendas and new approaches*. London: Routledge.

- Shohamy, Elana 2012. Linguistic Landscapes and Multilingualism. In M. Martin-Jones – A. Blackledge – A. Creese eds. *The Routledge Handbook of Multilingualism*. New York: Routledge. 538–551.
- Shohamy, Elana 2015. LL research as expanding language and language policy. *Linguistic Landscape* 1(1/2): 152–171.
- Shohamy, Elana – Ben-Rafael, Eliezer 2015. Introduction: linguistic landscape, a new journal. *Linguistic Landscape* 1(1/2): 1–5.
- Shohamy, Elana – Gorter, Durk 2009. Introduction. In Elana Shohamy – Durk Gorter eds. *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. New York: Routledge. 1–10.
- Shohamy, Elana – Gorter, Durk eds. 2009. *Linguistic landscape: Expanding the scenery*. New York: Routledge.
- Shohamy, Elana – Waksman, Shoshi 2009. Linguistic landscape as an ecological arena: Modalities, meanings, negotiations, education. In Elena Shohamy & Dork Gorter eds. *Linguistic landscape: Expanding the scenery*. New York–London: Routledge. 313–331.
- Shumlianskyi, Stanislav 2010. Conflicting abstractions: language groups in language politics in Ukraine. *International Journal of the Sociology of Language* 201: 135–161.
- Silverstein, M. 1979. Language structure and linguistic ideology. In P. Clyne, W. Hanks & C. Hofbauer (eds.) *The elements: A parasession on linguistic units and levels*. Chicago: Chicago Linguistic Society. 193–247.
- Spolsky, Bernard 2004. *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Szalai, Andrea 2006. Egységesség? Változatosság? A cigány kisebbség és a nyelvi sokféleség. *Nyelvtudományi Közlemények* 103: 163–204.
- Szalai, Andrea 2015. A cigány kisebbség nyelvei: szociolingvisztikai aspektusok. In Orsós Anna szerk. *A romológia alapjai*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. 117–150.
- Szalay, Zoltán 2011. Kisebbségi nyelvi jogok Szlovákiában az 1918–1968 közötti időszakban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 3: 81–96.
- Szarka, László 2016. *A multietnikus nemzetállam. Kísérletek, kudarcok és kompromisszumok Csehszlovákia nemzetiségi politikájában 1918–1992*. Pozsony: Kalligram.
- Szuhay, Péter 2011. Hungarian-speaking Gypsies in the Carpathian Basin. In N. Bárdi, C. Fedinec & L. Szarka (Eds.), *Minority Hungarian communities in the twentieth century*. New York: Columbia University Press. 618–627.
- Tollefson, James W. 2015. Historical-Structural Analysis. In Francis M. Hult and David Cassels Johnson eds. *Research Methods in Language Policy and Planning: a Practical Guide*. Malden (MA): Wiley Blackwell, 140–151.
- Tóth, Enikő 2014a. A magyar nyelv megjelenése Badaló és Halábor nyelvi tájképében. *Limes – 2014. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar*

- Főiskola tudományos évkönyve, I. évfolyam.* Ungvár: V. Pagyak Kiadója. 57–64.
- Tóth, Enikő 2014b. Mezőgecse község nyelvi tájképe: szociolingvisztikai elemzés. In *Студії з філології та журналістики. Випуск 2.* Ужгород: Видавництво ФОП Бреза. 410–412.
- Tóth, Enikő 2016. Nyelvek a virtuális térben: kárpátaljai magyarlakta települések hivatalos honlapjainak nyelvhasználata. In: Gazdag Vilmos, Karmacsi Zoltán, Tóth Enikő szerk. *Értékek és kihívások I. kötet: Nyelvtudomány: A 2015. március 26–28. között Beregszászon a Nyelvi és kulturális sokszínűség Kelet-Közép-Európában: érték és kihívások című konferencián elhangzott előadások anyagai.* Ungvár: Autdor-Shark. 230–238.
- Tóth, Enikő 2017. A 2012-es nyelvtörvény adta jogok és lehetőségek gyakorlati megvalósulása Kárpátalja Beregszászi járásának önkormányzati hivatalaiban. In: Márku Anita, Tóth Enikő szerk. *Többnyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás: Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont Kutatásaiból III.* Ungvár: RIK-U Kiadó. 45–53.
- Tóth, A. – Novotný, L. – Stehlík, M. 2012. *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?* Praha: Univerzita Kralova v Praze, Filozofická fakulta.
- Tufi, Stefania – Blackwood, Robert 2010. Trademarks in the linguistic landscape: Methodological and theoretical challenges in qualifying brand names in the public space. *International Journal of Multilingualism* 7: 197–210.
- Uffelmann, Dirk 2016. The imagined geolinguistics of Ukraine. In Mark Bassin – Mikhail Suslov (eds.), *Eurasia 2.0: Russian geopolitics in the age of new media.* Lanham: Lexington Books. 249–274.
- Varga, E. Árpád 1992. *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén.* Budapest: Regio–MTA Történettudományi Intézet.
- Veselkova, Marcela – Horvath, Julius 2011. National identity and money: Czech and Slovak Lands 1918–2008. *Nationalities Papers* 39(2): 237–255.
- Vigers, Dick 2013. Signs of absence: language and memory in the linguistic landscape of Brittany. *International Journal of the Sociology of Language* 223: 171–187.
- Weinreich, Uriel 1964. Western traits in Transcarpathian Yiddish. In M. Weinreich ed. *For Max Weinreich on his Seventieth Birthday: Studies in Jewish Languages, Literature, and Society.* London, The Hague, Paris: Mouton & Co. 245–264.

БЕРЕГСАСІ АНІКО та ЧЕРНИЧКО СТЕПАН / BEREGSZÁSZI ANIKÓ és CSERNICKÓ ISTVÁN:
Гроші та (мовна) політика. Візуальна конструкція мовної політики на банкнотах на території сучасного Закарпаття. / Pénz és (nyelv)politika. A nyelvpolitika vizuális konstrukciója a bankjegyeken a mai Kárpátalja területén.
Törökbálint: Termini Egyesület, 2020. – 120 old.

ISBN 978-615-80914-2-8

A 20. század folyamán a mai Kárpátalja területe több államhoz tartozott. Kötetünkben azt vizsgáltuk meg, hogy milyen nyelvek jelentek meg a 20. század folyamán e régióban használatos papírpénzekben. A bankjegyeket mint a nyelvi tájkép elemeit mutattuk be. Kiderült, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiában, a Csehszlovák Köztársaságban, a Magyar Királyságban és a Szovjetunióban egyaránt többnyelvű bankjegyek voltak használatban. Csak a független Ukrajna papírpénzei egynyelvűek. Azt is bemutattuk azonban, hogy még a többnyelvű bankjegyeket kibocsátó államok is gondoskodtak arról, hogy az uralkodó nemzet nyelve szerepeljen a legszembevetőbb helyen. Ezt a bankjegyek vagy az egynyelvű előoldala, vagy a kiemelt nyelvű felirat nagyobb betűméretben történő nyomtatása a bankjegy közepén vagy tetején, míg az összes többi nyelvet kisebb méretű betűkkel és/vagy periférián helyezik el. Kötetünkben arra a következtetésre jutottunk, hogy a nyelvi tájkép történeti szempontú elemzésében nemcsak a szomszédos államok nyelvpolitikája követhető nyomon, hanem az ugyanazon a területen uralkodó különböző egymást követő államok nyelvpolitikai gyakorlata is. Függetlenül attól, hogy a papírpénz a pluralizmus vagy a homogenizmus nyelvi ideológiáját képviseli, még a többnyelvű bankjegyek is hozzájárulnak a nyelvi sokféleség csökkentéséhez azáltal, hogy a hivatalos státusszal rendelkező sztenderdizált nyelveket részesítik előnyben.

Наукове видання

Берегсасі Аніко – Черничко Степан

ГРОШІ ТА (МОВНА) ПОЛІТИКА

**ВІЗУАЛЬНА КОНСТРУКЦІЯ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ НА БАНКНОТАХ
НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОГО ЗАКАРПАТТЯ**

Джерела використаних ілюстрацій:

Архів Закарпатської Реформаторської Церкви та сайт
«Bancnote catalog» (<https://colnect.com/en/banknotes/countries>).

A kiadvány megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia támogatta.

Гарнітура Cambria. Папір офсетний. Формат видання 11,39x16,19/16.
Умовн. друк. арк. 4,60. Наклад: 300. Зам. № 8.

Друкарня: ПП Лац Ч.С.

90202 м. Берегово, пл. Кошута, 4. Україна

Nyomdai kivitelezés: Kálvin Nyomda
90202 Beregszász, Kossuth tér 4., Kárpátalja, Ukrajna
E-mail: kalvin.nyomda@gmail.com